1937

1687–1937

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Ч. 9.

М. Бутович

Opłata pocztowa uiszczona gotowką.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
IX. Річник
ЧИСЛО 9. ВЕРЕСЕНЬ 1937

Колишні Члени УГА села Чернятин, п. Городенка.

I. ряд здолу зліва до права: Юрко Гищук, Михайло Бойчук, Василь Совик, Дмитро Кравчук, Іван Боднарчук, Дмитро Бойчук, Петро Процюк, Ілько Кийлюк, Василь Хома. **II. ряд зліва до права:** Дмитро Грицюк, Гриць Панас, Стефан Заліщук, Дмитро Ільків, Іван Курилюк, Василь Боднарчук Ст., Федор Неміш, Семен Лабач, Семен Неміш, Василь Неміш, Іван Білий, Юрко Матіюк, Іван Хома. **III. ряд:** Павло Бойчук, Іван Боднарчук, Федір Білий, Іван Матіюк, Василь Калинка, Юрій Боднарчук Ст., Дмитро Неміш, Михайло Боднарчук, Дмитро Хома, Василь Мороз, Василь Михайлюк, Василь Мороз Ів., Василь Калинка Л., Іван Мукан, Юрко Бойчук, Юрко Панас, Юрко Білий, Юрко Неміш, Федір Неміш, Андрій Болух. **IV. ряд в горі:** Юрко Малярчук, Іван Михайлюк, Федір Панас, Никола Грицюк.

Пора працювати зорганізовано

(Заваги і проєкти)

Написав: Ф. Дудин

Судячи по нашій книжковій продукції і змістові періодичної преси, за останні роки, є вже в нас чималий гурт людей, які цікавляться історією наших визвольних змагань 1914—1921 р.р. Сприяє тому з одної сторони поправа видавничої коньюнктури, з другої зацікавлення також нашої суспільности історією і поглиблення в ній пієтизму до своєї Минувшини. Одначе наші історичні писання якостево стоять ще на доволі низькому ступні. Коли зачислити до тих писань також спогади, то образ вийде трохи ясніший. Наші спогади, за кількома винятками, написані добре і сумлінно (др. Шухевича, М. Заклинського, В. Калини, о. О. Гайдукевича), а декотрі навіть з великим літературним хистом (В. Андрієвського, М. Галагана). Та спомини це тільки матеріял для історичних опрацювань, а тих в нас мало і — як сказано — їхній научно-історичний рівень підноситься не високо — не вище популярних розвідок.

Які причини цього явища? — бо що їх більше, це певне. Першою і головною причиною, що спиняє квалітативну еволюцію і досконалення писань з области наших визвольно-державницьких змагань, це — брак жерел, а передовсім документального матеріялу. Більшість його безповоротно пропала в революційній і воєнній хуртовині, а те, що осталось, спочиває ще в паках різних установ або кваситься по шуфлядах щасливих „посідачів історичних документів". Внаслідок того в історії нашої збройної боротьби зіють великі прогалини і не можна установити деколи навіть перебігу важних подій і фактів, а треба пускатися на здогади або математичні комбінації як от прим. в питанню про чисельність Гал. Армії в галицькому періоді її існування або також в питанню про чисельність Армії УНР. весь 1919 рік. Про те, щоб начеркнути повний образ таких подій як українізаційний рух в рос. армії в 1917 р. і її боротьби з большевицькою навалою — немає що і мріяти.

Другою причиною, що наші історичні опрацювання не досконаляться ні щодо змісту ні щодо способу представлення і історичного конструювання, є те, що більшість авторів працює несистематично, не використовує всього вже досі опублікованого матеріялу, отже не справляє і не доповнює дотепер відомих фактів, чим дезорієнтує суспільність і дає їй фальшивий образ того, що дійсно творилося в світовій війні і після неї. Звичайно дорога в історичній науці веде через відкриття, збирання і класифікацію жерел до загальних міркувань і висновків. В нас інакше, автори приступають (як це помітно з їхніх праць) до писання з готовими „концепціями", в їх дусі розміщають та висвітлюють події і факти, зовсім не стараючись провірити їхньої стійкости.

Замість збірних загальникових опрацювань, де одна неточність доганяє другу, краще булоб, якби автори взялися за опрацювання поодиноких подій в монографічній формі, як це зробив знаменито О. Кузьма з листопадовими днями, а др. І. Карпинець з VIII-ою бригадою. Такі праці принеслиб певно більше користи як загальні нариси, що появляються тепер в різних видавництвах в брошурованій формі.

Врешті третьою причиною примітивізму наших писань з области визвольної боротьби є брак певного, обєднуючого центру, що руководивби практичною роботою, встановлювби плян занять і давби авторам імпульс до солідних розслідів та одним словом організувавби це діло на основі науковости. Не може ж бути ніякого сумніву, що зорганізована праця далаб інші результати як праця самопас, що виміна думок і поглядів поміж авторами і дослідниками та вироблення одностайного підходу до історії визвольних змагань — причиниласьби до піднесення якости історичних писань.

Цим недостачам вже час зарадити, час обєднатися всім тим, які цікавляться історією нашої визвольно-державницької боротьби для спільної творчої праці і ідейних зусиль. Найвідповіднішою для цеї мети основною булоб „Західно-Українське Воєнно-Історичне Товариство" (ЗУВІТ), яке повинноб повстати у Львові і з одної сторони опертися в своїй діяльности на Наукове Товариство ім. Шевченка, з другої на Видавництво „Червона Калина".

Це товариство, що слід відразу піднести, повинно носити загально-громадянський а не професійний характер. В йому повинні бути обєднані всі українці, які цікавляться історією і яким залежить на поглибленню традиції та пієтизму до нашої минувшини.

Які конкретно задачі малоб сповняти це товариство і як організувати свою практичну працю, видко з понижче поданого загального проєкту його організаційної схеми.

I. Ціль ЗУВІТ-а.

1. Обєднати всіх українців, які занимаються або цікавляться історією визвольно-державницьких змагань 1914—1921 р.р.
2. Організувати працю по збиранню всіх матеріялів, що відносяться до цього періоду.
3. Організувати їх фахове оброблення.
4. Виховувати кадри дослідників повище згаданого періоду нашої історії і підтримувати працю морально і матеріяльно.
5. Публікувати опрацьовані матеріяли.
6. Популяризувати історію українських визвольно-державницьких змагань.

II. Організація ЗУВІТ-а.

1. ЗУВІТ складається з осередку, філій і кружків.
2. Осередок становлять: а) Головна Управа, б) Інструкторська секція, в) Дослідча секція.

3. Головна Управа в складі: голови, секретаря, скарбника, 4 фахових членів і членів-представників філій — завідує всіми ділами ЗУВІТ-а.

4. Інструкторська секція організує збирання історичного матеріялу, складає для цього потрібні вказівки, інструкції і поучення, устроює відповідні курси і історично-спомивні сходини.

5. Дослідча секція опрацьовує і публікує зібраний, попередньою секцією, матеріял.

III. Філії.

1. Філії ЗУВІТ-а творяться по повітових містах для кермування працею гуртків.

2. Філія складається з голови, секретаря, скарбника і трьох членів та представників гуртків.

3. В Головній Управі має філія свого заступника, яким є голова філії.

IV. Кружки.

1. Кружки засновуються з метою: а) збирати історичний матеріял, б) ширити воєнно-істор. літературу, г) організувати відчити для своїх членів.

2. Кружки: а) опікуються неподвижними памятниками нашої минувшини (в даній місцевости), а особливо тими, які відносяться до нашої визвольної боротьби, б) ведуть пропамятну книгу її учасників свого села, місточка чи міста, в) складають історії своїх місцевостей.

V. Членство.

1. Членом ЗУВІТ-а може бути кожний українець і українка, за винятком тих, що явно або скрито симпатизують комуно-большовизмові.

2. Член платить річну вкладку до каси ЗУВІТ-а.

3. Членських вкладок є чотири ступні: а) добродійні (вище 10-ти зол.), б) вищі (5 зол.), в) середні (2,50 зол.) і г) нижчі (1 зол.).

VI. Видавнича діяльність ЗУВІТ-а.

1. ЗУВІТ видає свій орган (істор. трьох-місячник), в якому поміщуються праці членів Дослідчої секції, а також відповідно опрацьовані статті членів.

2. Праці і опрацьований матеріял, який ізза браку місця не можна помістити в органі ЗУВІТ-а, передає Головна Управа „Червоній Калині" — на відповідних умовах.

Примітка: Всі зібрані матеріяли передає ЗУВІТ по використанню Наук. Тов. ім. Шевченка.

Оце в загальних рисах плян організаційної діяльности Т-ва. Точніший його статут буде вироблений перед його заснуванням людьми, які працюють на місці і яким краще видко, які форми надати цій організації.

Провідною думкою цього замислу повинно бути: поглиблювати історичну традицію, розворушувати ще більше серед громадянства зацікавлення до історії України, притягнути його якнайширші круги до співпраці і, що також не маловажне — ратувати наш історичний матеріял від загибелі.

Кружки ЗУВІТ-а малиб за задачу не тільки збирати всякі документи, що відносяться до 1914 — 1921 р.р., але також списувати з уст учасників їхні спогади про визвольну боротьбу і з їх помічю реконструувати перебіг важніших воєнних подій.

Візьмім для приміру битву на Маківці. Перша велика битва УСС — а як ми мало знаємо про неї, як мало знаємо, як вона виглядала від початку до кінця. Заподання Дзіковського, Мелеця, Яремкевича і дра Гнатевича надто скупі, щоб з їх розмалювати імпозантний образ великого подвигу легіону. З Лисонею не краще.

Як це назвати, як назвати факт, що ми не маємо навіть скромних монографій тих двох великих битв? Хіба це не є свідоцтвом браку самопошани. Люди, які склалиб такі монографії, певно знайшлися би, але з чого мають вони складати? Чи з тих кількох загальних статейок і настроєво-патріотичних заміток, що колись були надруковані в нашій пресі?

Тому, прим., завданням Сколівської філії будоби в першій мірі перевести розсліди на місці в Грабівці сколівському і Головецьку і установити такі річи, як: пробіг фронтової лінії в згадані дні по г. Маківці і сусідних горах, розміщення запасу, артилерії і т. д. Мешканці тих обох сіл певно моглиб ще подати не одну цінну інформацію про це. А далі її завданням булоб при нагоді Свята на Маківці зорганізувати зїзд всіх ще живучих учасників битви і з ними на місці протоколярно установити всі перипетії битви; установити порухи стрілецьких відділів день за днем (28. квітня — 2. травня), година за годиною.

Зробити це пора найвища, бо чим дальше, тим більше спогади про ці дні в памяти учасників і свідків затираються, а їх самих з року на рік меншає.

При VII-ій Бриґаді УГА

Напи ав: *П. Миговин*, б. пор. УГА

(Продовження)

Я видав відповідні накази. Густим лісом рушили ми вперед. Півсотня розстрільною, чоловік від чоловіка 3 кроки. За розстрільною два скоростріли. Вже перейшли ми добрий шмат ліса, а поляків не стрічали. Оглядаюся по обох сторонах і бачу, що більша половина стрілецтва коло мене. Розганяю — цеж мала бути розстрільна в лісі — і так мали ми перейти, аж на західний край ліса, щоби припадком не впустити яку польську стежу на зад нашої розстрільної. Якийсь страх огорнув стрілецтво і все воно купчиться коло мене. Я всежтаки розганяю до розстрільної вперед. Але це ліс — не видно, чи вона посувається вперед, чи ні. З якоюсь ґрупкою — двома чи трьома стрільцями висунувся я далеко вперед. Оглядаюся, розстрільної нема. Посилаю двох стрільців — одного на право, а другого на ліво від себе, щоби підганяли розстрільну скорше за нами. І так, раз за разом. А тут і крикнути годі, бож ми вже недалеко від поляків — не можемо себе зрадити. Так „тяглися" ми більше як півтора години. Добрі, карні вояки зробили би цю дорогу за 15—20 хвилин.

Так у воєнних операціях конечна дисципліна стрілецтва. А карність нашого тодішнього стрілецтва оставала багацько до побажання.

Оттак підсуваючися лісом вперед, побачив я крізь гущавину напроти себе на яких 10 кроків польського старшину і одного польського стрільця. Старшина був у куртці, мав „мацеювку". На шапці срібний пасок. По цім паску пізнаю, що це старшина. Старшина завважив мене і цофнувся взад. Тоді закричав я „вперед". Розстрільна підсунулась ще яких 15—20 кроків вперед. За той час польська артилерія почала нас цільно обстрілювати. Шрапнелі розривались над нами. Але підігнати розстрільну вперед, я ніяк не можу. Що розженуся до одного, він зірветься із землі, підбіжить 4—5 кроків і знов паде на землю. Так, підганяючи одного стрільця за другим, мусів я переходити вздовж розстрільної і сповняти службу якогось наганяча. Таких мало відважних стрільців я ще не стрічав. І не було чого. Шрапнелі в лісі не такі страшні — а крісового вогню від поляків не було.

Та на край ліса, на призначене місце не міг я з розстрільною підійти. Я так був поденервувався тим неслухняним товариством, що сили опускали мене. Але не тратив надії. Даю наказ „за мною вперед" і сам іду лісом вперед. Оглядаюсь, чи йде розстрільна за мною: де там. Нікого нема. Вкінці, на правому крилі — трохи ззаду від нас чути стрілянину.. То поділало ще більше на мою розвідку, яка не питаючи нікого, почала бігти лісом в зад. Не помагали накази „стій". — Аж на Королівці опинились.

Так я і моя розвідка не виконали дорученого приказу. Мене це гризло, та ще й тепер нераз прикрі хвилини находять, коли згадаю цю розстрільну. Я звик був накази старших виконувати точно. Цього наказу не виконав я точно не із своєї вини.

На Королівці промовив до зібраних стрільців пор. Карло Стасишин, командант XXIV. куреня, декілька слів, на тему карности й послуху. Але слова, словами! За такий поступок належалась кара.

Вже було смерклось, як півсотня вернулася до Місток.

Із дальших праць у Містках треба замітити, що йшов тут правильний вишкіл. На дворі почалась весна. Підсихало. Сотні вправляли щодня на полях між Містками і Лісневичами. Ранком вправляла кожна сотня окремо — а перед полуднем усі сотні, цілий курінь разом.

В той час, чи трохи скорше, одержав наш курінь шоломи. Курінь презентувався в цих шоломах дуже гарно.

Дня 12. квітня відбувся перегляд куреня отаманом Бізанцом. На цім перегляді були команданти полків, куренів та батерій цілої бригади. Курінь в шоломах, уставлений був на площі на середині села Місток, напроти забудовань господаря Глуховецького. Там таки, передефілював перед бриґадним командантом і другими старшинами, зробивши на всіх добре враження.

Надходили Великодні Свята. В сам великий четвер кружляв над нашими становищами польський літак, двома наворотами.

Наказано боєве поготівля. Ніч пройшла спокійно.

В цю пору захорів командант полку. Його заступником був поручник Остап Левицький.

Велика пятниця пройшла спокійно. Населення Місток приготовляло святочні дарунки для стрілецтва. Та Великодня ми не святкували, бо перешкодив тому польський наступ, який ранком у великодну суботу розпочався.

Була великодня субота 18. квітня 1919 р. Гарний, погідний весняний день. Ранком коло год. 5-ої чути було сильний артилерійський огонь в стороні Ставчан — Бартатів. Вже ми знали, що наступають поляки. Курінний командант доручив мені обсадити двома скорострілами північний край села Місток. Наказ негайно виконано.

Чета скорострілів заняла місце на горбочку, коло хреста, що на дорозі з Місток до Полянки. Хрест цей віддалений від північного краю Місток на яких 150 кроків. Звідси добрий достріл до Полянки. Від хреста на захід, біжить горбочком пільна дорога на Тернівку. З тої дороги також добрий дострiл в сторону Полянки.

Коли був я вже коло хреста, видно було деяку частину наших стрільців на східнім краю Полянки поміж хатами та коло будки ч. 3. Наша стежа, що йшла на Полянку провірити, що там робиться, була вже обстрілювана поляками і до села не дійшла. Ніхто не припускав, що то вже поляки за-

хопили Полянку і частину XXIV. куреня. Командант куреня пор. Стасишин ранений, дістався тоді в полон.

Все те ділося десь около год. 6—7. рано. Заразже наша піхота обсадила дорогу, що веде від хреста, де були скоростріли, на Тернівку. Поспіхом почали наші окопуватись, бо сподівалися ми, що поляки пічнуть зараз наступ і на Містки.

Тимчасом ситуація трохи вияснилась. Поляки заняли вже фільварок Королівку. Наші обсадили Тернівку.

В стороні Ставчан — Оборошин ґарматня стрілянина втихла. Десь около полудня чути було сильну стрілянину із ручних крісів в стороні Оборошина.

Після полудня приказано протинаступ на Полянку. Сотня четаря Басараба, з еще одною сотнею пустилася по обох боках залізничої лінії до наступу. З початку поляки не стріляли. Припустили нашу розстрільну ближче. Коли наша розстрільна була вже яких 300 кроків від села — почався сильний вогонь з польського боку. Поляки заняли окопи, що наші сотні викопали при укріпленні Полянки. Ніяк підсуватись вперед. В бороздах перележала розстрільна до вечора і згідно з наказом вицофалась.

Ми приготовлялись, що поляки будуть дальше наступати. Цілу ніч із суботи на неділю — на празник Воскресення — перележали ми в окопах коло хреста і очікували польського наступу. Ранесенько, щойно східна луна від сонця почала закидувати східний край неба, почали стрільці на цілий голос „Христос Воскрес". Відспівали три рази — якась веселість охопила їх на хвилину. Та потім замовкли, очікуючи наступу противника. Одначе цим разом його на нашому відтинку не було. Цілий день Великодня пройшов спокійно.

Після цього польського наступу наша оборонна лінія тягнулася: праве крило опиралося о мочарі між Містками та Лісневичами. Властива лінія починалася від хреста при дорозі Містки — Полянка і тягнулася доріжкою на захід на Тернівку. Тернівка була в наших руках і були тут сильні застави. Наша лінія оточувала півколесом Тернівку і тягнулася дальше на полудне до ліса в сторону Любіня Великого. Лінію забезпечено одним рядом дротяних кізлів — від хреста до залізничої лінії і дальше на Тернівку.

Село Глинна Наварія було заняте поляками. Наша лінія переходила з Глинної через гору в напрямі села Поршна.

Скоївся був в той час два рази дивний випадок: поляки з Полянки забрали були двома наворотами по одному дротяному кізлові з наших становищ, межи хрестом і залізничою лінією. І ніхто з наших стійок в ночі того не завважав. Аж на другий день ранком видно було в засіках „ворота".

Після великодної офензиви приділено наш курінь до команди 2-го полку, котрого штаб був в Сердиці. Командантом полку був сотник Михайло Дибуляк. Адютантом його був четар Степан Федак.

Настала повна весна. Місцеве населення Місток обробляло городи і поля ближче села. До весняних робіт в полі бракувало населенню коней. Тому, що частина наших коней стояла в стайнях, команданти сотень за відомом курінного команданта, дозволювали, щоби вільними кіньми помагати місцевому населенню у весняних роботах в полі. Коні возили обірник в поле та орали, в першу чергу тим господарствам, у кого були на постою. Ті господарі, що у них кватирували коні, давали деколи й нашим коням сіна. Таким чином військові частини старалися, щоби населення обробило і обсіяло все, що треба. На працю кіньми дозволювали ми лише на близькі віддалі. Ми все памятали на близьку віддаль поляків, і що коні мусять бути близько своїх возів, скорострілів і кухонь.

На нашому відтинку заховувалися поляки спокійно. Вони не наступали, ані не вели ніякої оживленої розвідчої діяльности. Час до часу обстрілювала їх артилерія село Містки. Батерія польська стояла десь між Ставчанами а Глинною. Стріляли лише в день. Обстрілювали найбільше західний край села і околицю церкви. На середині села, при західнім краю містилася курінна команда і на неї здається мали поляки ціль.

Одного разу, десь коло год. 9-ої рано польська ґраната трафила у дім господаря Куриласа — місце постою курінної команди. Ґраната розбила стіну дому, де була телефонічна стежа. На велике щастя телефоніст, що повнив службу при телефоні, був лише приголомшений від гуку ґранати. Зате на право від нас чути було стало стрілянину, між Глинною і Пустомитами — і дальше на право була оживлена боєва діяльність. Ручна та скорострільна пальба не переставала майже щодня.

При кінці квітня змінено назву „VII. стрийська бриґада" на „VII. львівська бриґада".

В цю пору прибув до нашого куреня поручник Олександер Кліш і бл. п. пор. Клим Утриско*). Поручник Кліш став курінним командантом, бо дотеперішний командант куреня пор. Рудольф Мар відійшов до 1-го полку.

Відворот.

Оттак при буденній праці стрілецтва і старшин прийшов день 16. травня, день відвороту. На нашому відтинку було цілий час спокійно. Десь день, чи два дні перед відворотом, говорено, що на ґрупу Гофмана, що лучила на лівому крилі нашої бриґади, поляки повели наступ. Про вислідн того наступу ми нічого не знали. Тому наказом до відвороту були ми дуже заскочені. Спочатку говорилося, що відступаємо на сусідне село Малинівку для вирівнання боєвої лінії. До речі, ще в Містках визначено було нову оборонну лінію. — Мала вона йти на полудне від села Місток попід ліс, та північним краєм села Малинівки. В той спосіб село Містки і Лісневичі мали перейти до поляків. Але сталося інакше. Перед

*) Пор. Клим Утриско, згинув в Ягольниці, дня 7-го червня 1919.

смерком наш курінь опустив село Містки, удаючись до Малинівки. На фронті залишили ми задні стежі, котрі вночі мали відійти за нами. Цей відворот робив на нас пригноблююче враження.

Побувши з годину у Малинівці, відійшли ми на Сердицю, а звідтам дальше на Острів. Ранком 17. травня перейшли ми через Щирець. Із Щирця пішов курінь через с. Дорнфельд аж до с. Демні.

В селі Дорнфельд приходство чогось розбите. Двері порозтвирані — нікого з господарів нема. Вступаємо подивитись. По відлогах порозкидувані книги та церковні документи. Аж прикро. Зле сталося, що господарі опустили вже дім.

В Демні пробули ми днів два або три. Звідси висилали наші сотні розвідки в сторону Черкас до залізничої лінії. Де були поляки, ми не знали. Ми стратили з ними звязок.

Другого чи третього дня звідомили стежі, що поляки наступають вздовж Дністра в напрямі на Миколаїв на частини II-ої коломийської бригади.

Одній сотні нашого куреня доручено обсадити південно-західний край села Демні. До тої сотні приділено чету скорострілів із четовим командантом однорічним десятником Ольховим на чолі. Решта сотень куреня і решта скорострілів мала обсадити Лису Гору. Околиця Демня — Миколаїв це горби. Лиса Гора вибивається своєю висотою понад інші горби та горбочки. Віддалена вона на схід від Демні приблизно 1. кільометер.

Ми пустилися на гору. А коли досягли ми з куренем і скорострілами вже верху, побачили на дорозі від сторони Миколаєва польську кінноту у скількости 20 їздців. Поляки заняли вже були Миколаїв. На західнім краю Миколаєва відступала розстрільною одна із сотень наших частин. Ціла вона попала у польський полон, бо поляки обсадили були вже західний край Миколаєва.

На вид польської кавалерії, наші частини почали бігцем відворот. Проби здержання відвороту, безуспішні. Повстав переполох. Що буде? Із Демні щойно вибираються наші частини. Йде курінь поручника Рибачевського. А на Лисій Горі вже нема нікого. Польська кавалерія певно заступить дорогу нашим частинам.

Так і сталось. Наш курінь опустивши Лису Гору пустився в напрямі на схід лісами в сторону Вибранівки. Ділося це в полудне. А за нами остали ще наші частини. Остав курінь пор. Рибачевського. Їх напали польські кавалеристи.

Із цілої кампанії Демня — Лиса гора курінь стратив одну сотню і чету скорострілів із однорічним десятником Ольховим. Сотня та попала в полон. Були також страти в інших куренях. Цілий полк поменшився значно у боевиках*).

*) Нашу невдачу Демня — Миколаїв повинен хтось ліпше висвітлити, як це роблю я. — П. М.

Під вечір прибули ми до Вибранівки. Тут стрінуло нас нове лихо. Десь добули стрільці горівку. Говорено, що розбили коло Вибранівки горальню й цілими ведрами понабирали собі на запас. Кілька стрільців і один підстаршина зі сотні скорострілів так запилися, що треба було везти їх на возах, бо іти не були в силі.

Із Вибранівки подалися ми битим гостинцем до Борнинич. Ще тої ночі осягнули ми те село. З цілого полку був тут лише наш курінь з двома сотнями та частина куреня пор. Рибачевського. Якась частина його куреня попала також в полон під Лисою Горою. Курінь сотника Степанова відбився від полку і знаходився десь в околицях Жидачева. Сам сотник Степанів згинув там в бою. Боевий стан полку значно поменшився.

В Борничах перебували ми днів два або три. Звідтам рушив курінь до села Юшківців, а дальше через село Ятвяги до Ліщини. Тут обсадили ми були річку, але бою не було. Перебувши тут ніч, рушили ми в дальшу дорогу на Підкамінь. Переночувавши тут, відступили ми в напрямі Рогатина. З Рогатина взяли ми напрям на полудне лівим берегом Гнилої Липи через село Лучинці, Обельницю до Куропатник. З Куропатник вернувся курінь до Кунич і обсадив тут одною сотнею лівий беріг Гнилої Липи, друга сотня обсадила берег Гнилої Липи в селі Обельниці. При обох сотнях по четі скорострілів.

Штаб куреня примістився в селі Юнашкові.

В Юнашкові прибув до нашого куреня поручник Василь Бачинський і обняв команду нашого куреня. Дотеперішній командант куреня, поручник Олександер Кліш відійшов до полку як його адютант.

Контакту з поляками ми не мали. Весь час відступали ми без боїв.

Перебувши два дні в Юнашкові, відступив курінь через Свистільники до Скоморох. В Скоморохах нічліг. Звідси рушили ми через село Библо, Гнильче до Товстобаб. Звідси через Монастириська на північ до села Добривод. З Добриводів звернули ми на полудневий схід через Олешу до Бучача. Через місто Бучач перейшли ми десь около год. 8-ої рано. З Бучача рушили ми через село Цвітову на схід в напрямі села Павшівки.

За Цвітовою обсадили ми були горби так, що село те було перед нами який кільометер. Обсада тривала всього кілька годин.

Ми відступили дальше, не маючи сполуки із поляками. Ми перейшли селами Павшівка, Базар до села Мухавки, що на полудне від Ягольниці. Був це день 6. червня 1919. Ще не зайшло було сонце, як були ми вже в Мухавці, звідки почалася Чортківська офензива.

(Далі буде).

Рідкий Ювилей

Написав: лейтенант фльоти *Святослав Шрамченко*

27. липня ц. р. минуло 70 років життя (народ. 14. (27.) липня 1867 р.), 30 років активної праці рідній українській справі і 50 років військової служби, а з них 48 років в старшинських ранґах, відомого українського военно - морського діяча одного з вищих старшин Чорноморської фльоти, ґенерал-хорунжого по адм. Володимира Олександровича Савченка-Більського.

Ювилят походить зі старого українського козацько-шляхотського роду з Чернигівщини, де українські традиції передавались від батька до сина. Він є одним з тих нечисленних наших військових діячів, які чинно брали уділ в українському національному русі ще перед визвольною боротьбою, ще перед 1917 роком, бо він був членом українського конспіративного гуртка „Кобзарь" у Севастополі ще від 10. (23.) червня 1907 року.

Його військово морська служба протекала на Чорноморській фльоті, де він дослуживсь у 1917 році до командира Севастопольського фльотського півекіпажу, який, дякуючи енерґії Ювилята, швидко українізувався і був першою реґулярною частиною з новітних часів Української Державности, яка мала перший український прапор — дуже гарного оріґінального малюнку з портретом Т. Г. Шевчанка і т. д. Цей знаменний прапор стояв тоді разом зі старим андріївським знаменним прапором, брав участь усюди, де виступав Севастопольський фльотський півекіпаж і при ньому завжди, днем і ніччю була варта. Старанням Ювилята орхестра Севастоп. фльотського півекіпажу була першою з морських орхестр, що навчилася грати „Ще не вмерла Україна".

Як людина добра, сердечна, відзивчива і справедлива, ґен. Савченко-Більський тішився великою популярністю і любовю серед своїх матросів.

Він був членом Ради Української Чорноморської Громади у Севастополі у 1917 р., заступником Голови Ради по справах культурно-освітних. Між іншим завжди був майстерним режисером українських театральних вистав і цей хист Ювилят проявляє часом і тепер, кермуючи іноді українськими виставами в Сернах на Волині.

Ґен. Савченко-Більський був одним з головних орґанізаторів Українського Морського Відомства: Морського Секретарства — пізніш Морського Міністерства у Киеві від першого дня його існування: 22. грудня 1917 р., коли наказом по Ґенеральному Морському Секретарству ч. 1 б. з 23. грудня 1917 р. його призначено Директором Канцелярії Морського Міністерства. На цьому становищі він пробув беззмінно до 5. січня 1920 р. Одночасно, в звязку з формуванням частин Укр. Морської Піхоти у 1919 році (березень-травень) під Бродами і в Коломиї, Ювилят був представником Морського Міністерства при Держ. Секретаріяті З. О. У. Н. Р. і перебував тоді в Станиславові. Пізніш у 1919 році Ювилят був призначений також Начальником Гардемаринської Школи в Камянці на Поділлю і Школи Підстаршин Фльоти, які мали бути перенесені до Миколаєва. У 1920 році Ювилят формував укр. морську піхоту в Ланцуті. Останнє становище ґен. Савченка-Більського перед розформуванням Міністерств У. Н. Р. було: Начальник Головної Военно-Морської Управи до 1921 року.

Української Державної Фльоти Ґенерал-Хорунжий по Адміральству Володимир Олександрович Савченко-Більський.

***

Редакція „Літопису Червоної Калини" складає з нагоди почесного ювилею Високошановному Ювилятові щирі ґратуляції і побажання кріпкого здоровля ще на богато літ!

***

Щиро-сердечні морські побажання здоровля на многі літа і „доброго вітру" зголошують Високошановному Ювилятові українські моряки: підполк. кораб. інж. Микола Неклієвич, старший лейтенант фльоти Кость Мандрика, лейтнант фльоти Святослав Шрамченко, військово-морський ранґовий Микита Тименко.

Українська жінка у визвольних змаганнях 1917—1920 рр.

Написав: *Михайло Середа*, полковник Армії УНР.

В 20-ту річницю повстання нашої орґанізованої національної мілітарної сили я запрошую свого читача до портретної ґалерії, яка збереглася в моїй памяти з часів визвольних подій. Подих часу вивітрив на портретах в деяких місцях світлотіні, однак обриси душевних прикмет залишилися. Вони пригадають читачеві про тих, хто без реклями, без жажди заробітку, без наміру вислужитись або зробити карієру — пив широкими ковтками з келиха нашої визвольної війни: страждання, муки і страхіття. Деякі оригінали моїх портретів спочили навіки під могилою невідомого козака; деякі блукають поза Батьківщиною по тернистих шляхах еміґрантської недолі. Сердечна подяка мого читача хай буде замісць пригоршні рідної землі на могилки тих, хто в землі, і радісною втіхою для тих, хто ще живий.

I.

Олеся Бондаренкова.

На початку весни 1920. року рештки Армії УНР. на чолі з ґен. Омеляновичем-Павленком нишпорили на Херсонщині, оперуючи між двома силами: большевицькою і добровольчеською. Партизани УНР. відбували відомий в історії нашої боротьби „Зимовий Похід“.

Темної снігової ночі большевики великими силами облягли с. Дзеґівку поблизу Ананіва і відчинили кулеметну стрілянину. На селі ночував Кінно-Гірний дивізіон полковника Алмазова. Звиклий до постійної небезпеки і наглих трівог бойовий дивізіон посідав на коні і продерся без страт крізь большевицькі лави. На селі лишилося двох хорих на тиф козаків і при них сестра-жалібниця Бондаренкова Олеся. Сестра не побажала відступити з переконання, що обовязок сестри велить їй бути навіть в небезпеці при хорих.

Большевики вже сновигали на вулицях села, а вона ще поралася коло хорих десь у стодолі. Ледви потім встигла вскочити до хати знайомого господаря. Забачила прядку, схопила кужіль, нанизала на вилку і почала прясти. Попередила господаря-дідуся про большевиків і умовилася на кождий випадок, що вона буде йому за доню.

На ранок до хати увійшли червоноармійці:

— Здраствуй, старий хрич! — погрозливо звернувся до господаря кремезний червоноармієць, що тримав на плечах і грудях арсенал ріжної зброї: — Ґаварі, ґде тут у тєбя спрятани украінскіє бандіти?

Господар не розгубився, спокійно і лагідно відповів, що в хаті українців немає. Червоноармієць підозріло покосив оком на Бондаренкову, уважно виміряв її з ніг до голови, щось трохи помислив, непевно хитнув головою і запитав господаря:

— Что єто за дєвуха у тєбя?

— Унука мені буде, Приською прозивається. Бачите, як пильно працює, на віно собі складає — лагідно відповідав дідусь.

— Так-то-так... — зневірявся червоний: — А зачєм у нєя волоси подстріжениє, на манєр буржуйний? Да і відом своім на попову суку смахіваєт!

— Ото ваша ліворуція накоїла такого лиха, що ми не пізнаємо своїх діток. Кажуть нам діти, що надійшов час їм панувати, а буржуям свої злочини спокутувати; що мусять вони на себе панське обличчя прибрати. Моя унука в комбєді значиться, тому і пострижена...

— Єто іноє дєло, — підкрутив задоволено до гори свого рижого вуса пикатий червоноармієць і вийшов з хати.

Після щасливої розмови з червоноармійцем, господар занепокоївся. Заприсягнув сестрі, що він потурбується про хорих, а їй порадив наздогнати гарматній дивізіон. Бондаренкова зодягла чоботи, плаща і кашкета, кинула за пазуху шматок хліба і поза городами і клунями, вузенькою потайною тропою, вийшла на широкий шлях. Відійшла 3-5 кільометрів від села, як зустрінула кінну стежу на 15-20 вояків, що були зодягнені в звичайні плащі і кашкети; не можна було зорієнтуватися — чи то українці, чи то большевики. Стежа зупинилася. До сестри наблизився молодий військовий, що простував попереду стежі і запитав чистою московською мовою з „калуцьким жарґоном“:

— Что, красавіца, наші чарвонния ящо в селе?

— Напевно большевики, — подумала дівчина і прислужливо відповіла:

— З ночі, як на селі... зараз сніданок лагодять...

Почувши відповідь, вояки підморгнули один другому з виглядом, який казав: — Чули! Напевно большевицький шпиг!

— Віжу і нє ошібаюсь, что ти Петлюровскім аґентом будєш! — гримнув строго начальник стежі. Висмикнувши зпід паска нагая, він сильним розмахом руки проїхався раз, другий, третій по плечах дівчини. Сестра не витримала з болю, і звалилася з ніг. — Привязати до коня і спровадити її до штабу! — розпорядився начальник. Двох верхівців привязали її до коня і привели до штабу. Не знайшлося слів для висловлення здивування сестри, коли вона знайшла в штабі полковника Никоніва, команданта Волинської дивізії і полковника Недзвецького, команданта Мазепинського полку.

— Прошу щиро признатися, хто ви така? — розпочав був розпитувати сестру полковник Никонів.

— Українська сестра-жалібниця Кінно-Гірного Алмазовського дивізіону, — прийшла до почуття Бондаренкова.

— Що? як? — вигукнули здивовано заскочені вояки-верхівці. — Ми певні були, що маємо справу з червоною агенткою. Наш полковник Сидоренко з гніву козиною ніжкою було вас почастували. Боже, Боже, яка помилка трапилася!.. — бідкувалися верхівці...

— На війні, як на довгій ниві, чого лишень не трапляється, — пожартувала сестра: — Запрягайте скорше воза, бо на мене чекають хорі в дивізіоні, — звернулася вона до команданта дивізії. Скоро запрягли коні і привезли сестру до Алмазовського дивізіону.

Бондаренкова Олеся походить з української родини, що постійно замешкувала в містечку Деражні на Подільщині. В 1918 році, коли протигетьманський рух докотився до містечка Деражні, національно свідома місцева молодь вважала за свій святий обовязок прийняти чинну участь в ріжних ділянках національного визволення. Бондаренкова Олеся відчула, що театральна сцена і хорова саля за тісна для вияву патріотичного почуття. Молода дівчина 18 років шукала широкої арени, на якій вона змоглаби офірувати дівоче життя. На той час зупинився в Деражні Кінно-Гірний Алмазовський дивізіон. Молода дівчина кинулася до дивізіонного лікаря з проханнями, щоб він дозволив їй доглядати хорих козаків. Лікар здивовано позирнув на тендітну, невеличку на зріст дівчину, однак дозволив їй доглядати, попередивши, що він не приймає на себе відповідальности за неї ні перед батьками, ні перед начальством. Кінно-Гірний дивізіон був для дівчини суворою життєвою школою, в якій самопосвята і безмежний запал до героїчного чину знайшли реальні форми. Майже увесь 1919 рік прийшлося їй відбути на крівавих жнивах, на страшних покосах, на які під кінець року надійшов другий невтомний робітник тиф... Бондаренкова Олеся стала сестрою. Були прикрі часи, коли Кінно-Гірський дивізіон мусів був кидатися в колі невеличкої території, криву якого складали червоні війська: не було ні фронту, ні крила, ні запілля — навколо був жорстокий настирливий, грізний ворог, що скреготав зі злости зубами і розюшено погрожував брудною лайкою. На взірець довжезного хвоста плентались в арієрґарді селянські вози з покаліченими, раненими і хорими на тиф українськими вояками. Під дощем, мрякою, на сніговій завірюсі, часами без води, шматка хліба, широкими глотками пило наше нездатне вже воєцтво з келиха визвольної боротьби страшні муки і страждання. Для кождого знаходила Олеся привітне тепле слово, побивалася як риба об лід, щоб дістати для хорих кухлика води, чи молока, чи навіть печеної картоплі. І коли Бог забирав нашого вояка до свого престолу, вона лишала на його виснаженому обличчі свій поцілунок і, заховуючи звичай батьків, клала на очі мідяного грошика.

В зимі 1919 року, коли Українська Армія звільнила Умань від большевиків, полковник Недзвецький сказав Олесі:

— Я призначаю до вашого розпорядження декілька козаків і санітарів. Прошу всіх хорих і ранених, яких ми маємо на возах, одвезти і розташувати по шпиталях, які ви знайдете в Умані.

Олена Бондаренкова.

— Слухаю, — відповіла сестра.

Валка вирушила в прикрих обставинах — без шляху, який замело снігом, без грошей (бо скарбницю захопив у Любарі отаман Волох) і без харчів.

Подорож відбувалася в місцевості, на якій конали від тифу недобитки повстанчих загонів, нишпорили голодні і обдерті полонені червоноармійці, яких звільнили в Проскурові і Староконстантинові українські війська, переховувалися дезертири з добровольчеської армії. В селах кожду валку з хорими зустрічали настрашено, благаючи санітарів, щоб хорих не вносили до хати.

Не було ні харчів, ні фуражу, ні теплої хати, ні коней. Бракувало засобів для дальшого руху. Санітарі, козаки і хорі втратили надію, що коли небудь дістануться до Умані. Не втратила надії сестра-жалібниця Бондаренкова Олеся. Зодягнувшись у військовий одяг, в чоботях і високій смушевій шапці, перекинувши рушницю за плечі, вона нишпорила по всіх закутках села чи містечка, знаходила харчі, фураж і коні.

Дядьки чухали потилиці, важко зітхали і казали козакам:

— Строгого, маете ви, командьора... Воно, конешно, шкода коней, алеж шкода людей... Наші люди теж за справу нашу страждають... Треба запрягати коней і везти вас до Умані.

В Умані сестра Олеся знайшла хорого на тиф команданта Волинської дивізії ґенерала Загродського. Довідавшись, що поблизу Умані проживає на селі родина ґенерала, Олеся винайняла фіру, поклала на неї хорого Загродського, перекинула за плечі рушницю і після небезпечних митарств дісталася до села.

Відпочивши трохи на селі, сестра вирушила на пошуки Алмазовського дивізіону. По дорозі підібрала розкиданих по селах хорих вояків. Щасливо знайшла дивізіон і лишилася при возах з хорими. Були непевні, небезпечні часи, що снували довжезну нитку лихих пригод, фізичних страждань, змори і душевних мук. Однак Олеся не піддавалася впливам тяжкої недолі і зорко стежила та уважно приглядалася до возів з хорими, пильнуючи, щоб хорі і ранені мали добрі обставини на тернистих шляхах Зимового Рейду.

Одного дня, коли дивізіон виступив перед большевицькою навалою зі села Кирилівки (на Херсонщині), Олеся почула, що козаки III-ої сотні залишили у одного господаря на селі свого хорого на тиф бунчужного. Олеся намислила вернутися і підібрати на підводу хорого бунчужного. Козаки не мали бажання вертатися до села на пошуки бунчужного. Не кажучи нікому ні слова, Олеся перекинула за плечі рушницю і вернулася до села. Розшукала бунчужного і звеліла господареві запрягати воза під хорого. Господар заприсягнув, що немає коней.

— А на стайні, я чую, щось там ворушиться? запитала сестра.

— Віл і корова — відповів господар.

— Прошу зараз впрягти до воза корову і вола, — строго наказала Олеся.

— Побійтеся Бога, — кликав дядько — на таких „іноходцях" ми далеко не відемо.

— Відемо, — рішучо заперечила Олеся.

Дійсно віхали. Запрягли вола і корову, перенесли на воза бунчужного і виїхали з подзірря. Над вечір наздогнали Алмазовський дивізіон, який побачивши такий оригінальний повіз, не знав, як поставитися — чи сміятися, чи дякувати Олесі за відвагу і спритність.

6-го травня 1920 року партизанська Армія УНР злучилася з військами С. В. Петлюри. Олеся була щаслива, що не втратила по дорозі ні одного хорого.

Коли питають сестру Олесю про найстрашніший мент, який вона відчула у своїм житті, Олеся посміхається і зтиха відповідає:

— Підчас Зимового Рейду траплялися тижні і більше, коли я не мала змоги злізти з воза, помитися чи змінити сорочку. Одного ранку я з невиразним жахом побачила, що воші відшматали мені комір на плащі. То був найстрашніший мент в мойому житті...

Орина Березовська.

Червоний маршал Буденний примусив одного літнього дня 1920 року польські і українські війська до нагального відвороту. Наші оперативні штаби втратили всі можливости до своєчасних заряджень про евакуацію і відступ. Однак санітарне начальство очевидно не розуміло трагічної конюнктури і не ризикувало евакуватись з власної ініціятиви спричиняючись до нещасних випадків. В селі Іванківцях (поблизу Калюса) кінна бригада Котовського застукала наш летучий відділ, що складався з лікаря С. і сестер: Березовської, Семеряківни і жидівки Р. Орина Березовська вразила червоних гузарів своїм зовнішним виглядом. Була вона висока на зріст, кремезна, широка в плечах, мала сильні руки, високі груди і пишні коси, що звисали їй до щиколоток ніг.

— „Неча сказать... породістий будет крокоділ! — вигукнув до товаришів червоний командант і вимахнувши рвучко в повітрі шаблюкою, гнівно сказав: — Раздеть і обискать! — О-го-го-го!.. зареготалися товариші і кинулися роздягати і обшукувати Березовську. Скоро знайшли страшні папери. Покидаючи Одесу, сестра Березовська, не посідаючи конспіративного досвіду, позашивала в складках своєї спідниці фамілійні документи, між ними свідоцтво про шлюб з кадровим старшиною, свідоцтво про буржуйське походження і нотаріяльний заповіт батька на маєток і спадщину.

— Досить! Вистарчить! припинив обшук червоний командант.

— Держісь! гукнув з коня інший червоноармієць і розгоном руки поклав важку рушницю між лопатки сестри. Березовська звалилася з ніг, однак притомности не втратила. Чула вона, як черговий червоноармієць зіскочив з коня, виліз в чоботях їй на груди і почав топтати закаблуками. Інший червоноармієць відтяв їй залізним тупим предметом пишні коси. Вона втратила притомність і далі не чула, як наказував червоний командант: — Ночью винесті єйо на аґарод і закопать!

Не судилося сестрі померти: над вечір в Іванківці надійшла була польська піхота, що була забарилася в запіллі і спізнилася. Бриґада Котовського не мала бойового гумору, і спостерігши на околицях села ворога, миттю зникла. Сестру Березовську, що очуняла і вернула до притомности, звільнили зі стодоли, до якої замкнули її червоні, і вона була врятована.

Орина Березовська походила з Одеси, де скінчила ґімназію. На весні 1914 року вона побралася з місцевим українцем, який служив старшиною і мав заможних батьків. Коли чоловіка покликали на війну, вона вступила на курси, що були засновані для сестер-жалібниць Єлисаветинською громадою, скінчила їх і вирушила на фронт. Війна скінчилася бравурним закликом: — Війна хоромам і спокій халупам! Сестра Березовська примушена була ратувати свої хороми і вернутись до Одеси. На перших кроках прийшлося змінити помешкання і жити з чоловіком конспіративно.

До Одеси наближались большевики. Кадровому царському старшині Березовському зістатися в Одесі з большевиками було небезпечно, і перед вступом большевиків він зник. Большевики принесли зі собою іншу атмосферу: реквізиції, роз-

Орина Березовська.

стріли, обшуки, арешти. Одної ночі чекісти влізли в помешкання Березовської, зробили політичний обшук, загарбали речі, що дратували своїм буржуйським виглядом пролетарські очі і сказали: Просимо вас, зодягнутись і товаришити нам до авта. Настрашену і напів притомну сестру Орину вони посадили в своє авто і привезли на міський двірець. На залізничім пероні попередили, що вона затримана на положенні закладниці. Всю ніч вантажили товаровий потяг закладниками. Навантажили у ваґонах людей, що не було як ні лежати, ні присісти, ні стояти. В Єлисаветі потяг зупинили, а закладників перевезли до місцевої вязниці. Навіть буйна фантазія не в силі була передбачити того страхіття, тих аксесуарів до поглиблення страждань, якими апостоли привернутої правди оперували у вязниці. Закладників не годували. Кождої ночі в камерах підносився гармидер, заходили чекісти зачитували списки, виводили закладників і розстрілювали. Березовська очікувала своєї черги. Раптом одної ночі по місту залунала гарматня і кулеметна стрілянина, вулиці загули і застукали під підковами бистрих кінських ніг; заскрипіли вози, заметушилися люди, десь лементували, гукали!.. Ранком по коритарі вязниці забігали сполошені дозорці. Закладників вивели на подвіря, де їх стрінули якісь дядьки в селянських свитах і кобеняках. Вони поскидали шапки, привіталися і сказали:

— Всі ви вільні! Шукайте своєї хати...

Закладники довідалися, що минулої ночі Єлисавет перейшов до рук отамана Юрка Тютюника, який був начальником штабу повстанчого загону, отамана Григоріїва. Порозмовлявши з вязнями і довідавшись, що серед них є лікарські і санітарні сили, отаман Тютюнник звелів медичному персоналові вишикуватись окремо від воятства. Коли вони вишикувались, Тютюнник став перед фронтом, склав на взірець Наполеона І-го на грудях руки, відкинув голову до гори і, округлюючи кожде слово, сказав: Наші повстанчі війська боронять українську справу. Нам ходить в першу чергу про добробут селянина. Боротьба набирає запеклих і кривавих форм. Серце на цей час мусить замовчати... Наші вояки будуть потребувати медичної допомоги. Хто почуває себе ідейним громадянином, прошу зараз мені зголоситись.

.— Мені невідомо, казала Березовська, чи то персонал мав шляхотні мотиви, чи то інші, шкірні, однак зголосився без хитання увесь...

Отаман Григоріїв стрінув персонал гостинно, чемно. Він зробив прекрасне враження. Стискуючи персоналові руки, він казав.

— Я розумію ваші настрої. Ви очікували стрінути в моїй особі колишнього пірата або гайдамаку. Не забувайте, що я бувший старшина і знаю ціну інтеліґентному робітникові. Прошу прийняти від мене запевнення, що жаден волосок не спаде без вини з вашої голови. Матеріяльно ви будете забезпечені всім, що належить до вашого фаху і становиска.

Отаман Григоріїв додержав слова: лікарському персоналові жилося в його таборі, як у Бога за пазухою.

Надійшли події, що знову перекинули спокійне життя сестри до гори ногами. Отаман Махно застрілив на побаченні отамана Григорієва. Счинилася паніка: частина військ Григорієва розбіглася,

Карикатура на Орину Березовську.

частина приєдналася до Махна. Медичний персонал не знав що робити, але відзискав рішучість тоді, коли почув загрози Махна. Отаман Махно похвалявся в товаристві свого оточення, ніби він мав відомости, що до медичного персоналу примішилося багато буржуйної сволочі, яка не мала революційного світогляду...

— Прошу, — казав він свому адютантові Петренкові: — зробити чистку і непевних людей спровадити до штабу Духоніна.

Виконати волю Махна адютантові не судилося: в ночі медичний персонал порозбігався, хто куди. Сестра Березовська полинула з іншими сестрами на північ на пошуки частин Української Армії. Простували більше в ночі, минаючи биті шляхи; простували глибокими ярами, потайними стежками, або вузенькою лісовою просікою, або багнистими очеретами. Траплялося бути всяко: і на дощі, і на мокрій землі, ночувати на стерні, терпіти на голод, на втому. На Подільщині сестри жалібниці розійшлися в ріжні кінці. Березовська дійшла до села „Велика Шурка" (Могилівського повіту) і позіссталася в селі у місцевого пан-отця. На селі люди страждали: не було соли, без якої гнобила селян хороба „цинга", по друге, майже в кождій хаті господарив „тиф". Сестра Березовська не сиділа склавши руки. Вона бігала всі 24 години по селу з кінця в кінець, з хати до хати, від хорого до хорого з допомогою і порятунком.

Минали дні.. До священика надходив зі сусіднього села брат його, учитель. Священик, пані матка і брат його розмовляли українською мовою і дотримували українських звичаїв. Вважаючи семю за суто українську, сестра не крилася зі своїми національними поглядами. Одної ночі служка священика з місцевих молодиць трівожно викликала до саду сестру Березовську. Здивована сестра вийшла. Служка розповіла їй, що в селі, в якому учителював брат священика, зупинилися червоні війська. Ніби в день, коли Березовська порядкувала на селі, приїздив до священика брат його і прохав пані-матку не хвилюватися. Ніби в ночі до хати священика мали надїхати чекісти і арештувати сестру — Мазепинське сміття, як висловився учитель. Служка радила сестрі тікати до села Хриптіїва, в якому ніби, по чутках, містилася Петлюрівська частина.

Березовська послухала доброї ради. Молодиця збігала до хати і винесла свій святковий одяг; сестра переодягнулася, озброїлася костуром, не вертаючись до хати, чкурнула по стерні і оранці до села Хриптіїва. В Хриптіїві вона дійсно знайшла курінь III-ої Залізної Дивізії, якою порядкував полковник Удовиченко. Березовську стрінули привітно і залічили до Дивізійного шпиталю. В шпиталі вона опинилася серед своїх людей і знайшла щиру опіку зі сторони лікарів галичан — Новицького і Коломийця.

Сестра відпочивала недовго: скоро виїхала на бойовий фронт в складі 3-го летучого перевязочного відділу. Знову опинилася вона в непевній атмосфері траґічних пригод і нещасних випадків. Рятункову ситуацію паралїжував брак інформацій та орієнтації: не знати було, де оперує наш фронт а де ворожий. Перший відворот до Польщі (по-Буденному) сестра відбувала на сліпо і навмання, куди коні вивезуть. Під Тернополем вона опинилася в зоні кулеметної і гарматної стрілянини. Одного коня забило: деякі ранені збогатіли на додаткові рани.

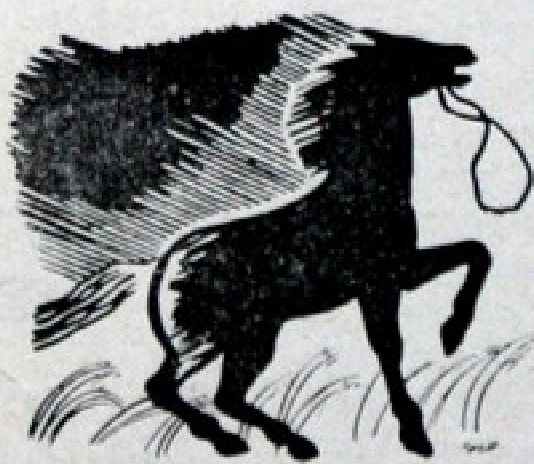
На передмісті Тернополя сестра довідалася, що місто находиться в большевицьких руках, що навколо отаборилася радянська кіннота. Березовська заметушилася, не знаючи, що робити.

— Мовчіть і робіть те, що ми будемо вам казати, — відгукнулися червоні, що знайшлися на возі серед ранених. Від вас, сестро, не дивлячись на те, що ви з Петлюрівської банди, зазнали ми опіки, однаково, як і ваші гайдамаки. Не журіться, ми врятуємо вас.

Вони казали правду: врятували сестру і самі полишалися на возах. Коли большевицька сторожа зупинила вози, ранені червоні, що були на возі, подратовано гукали: — Что лєшнїє задєржіваєте! Ослєплі, что-лі, нє відітє, разве, что своїх везут!

Село Іванівці, де большевики побили Березовську, назавше підрізало їй залізні сили. Довго, довго видихала вона в польськім шпиталі червоні знущання. Атлєтична її будова, фізичні сили, душевна і моральна витріваліcть все перемогли і поставили її на ноги. Правда, вийшла вона зі шпиталю без куска печінки і нирки, однак жертвеного і героїчного гумору не втратила. В прикрих обставинах еміґрантського життя, сама неодягнута і голодна, шукала вона засобів допомогти хорому воякові.

(Продовження буде).

До „Споминів розвідчого старшини 1919—1923 р. р. на Великій Україні — І. Вислоцького“

Подав: *Вартоломей Евтимович.*

В кн. 5. „Літопису Червоної Калини“ за травень 1934 р., на стор. 9. автор подає:

„Військової розвідки, в повнім того слова розумінню Уряд і Армія УНР. не мали, лише поодинокі частини мали свою розвідку, звану „каер“, скорочене слово „контр-розвідка“. Як ця розвідка виглядала, видко зі слідуючого приміру: Запоріжський Корпус мав розвідку, якої персонал складався з 2 старшин та собаки „Дієти“. Час, якого оба старшини мали аж забагато, скорочували собі тресуванням „Дієти“, щоби навчилася їсти огірки. Це не є видумка, а сумний факт, знаний загалові. Для довершення зла, розвідка ця, всюди в місцях постою мала точно означену свою кватиру написом „Каер Запор. Корпусу“.

А в тім часі в штабі корпусу сиділи большевицькі шпіони, як приміром полк. Стефанів (не галичанин, а придніпрянець) і сотник Чорненко-Чорний, котрі всі прикази, видавані цьому корпусові, моментально передавали большевикам, на що доказів було більше, як досить“.

В наведених двох уступах, очевидно, в наслідок непоінформованости, п. І. Вислоцький допустив прикрі недокладности, які розходяться з дійсністю та кидають негарну тінь на кількох українських старшин, які, можливо, нічого про це не знають і тому не мають змоги подати свій голос.

Тому, що від 9. червня і до 26. жовтня 1919 р. я мав честь служити саме в штабі Запоріжської армейської ґрупи (не корпусу, як подає Автор) на становиську булавного старшини для доручень і був у курсі щоденного життя цього штабу, яким сам жив і в курсі життя цілої ґрупи, оскілько воно збирається в тому осередку, яким для частин є вищий штаб — вважаю за обовязок українського старшини подати свої зауваження до наведених уступів й своє освітлення діяльности осіб, яка вся відбувалася майже безпосередньо на моїх очах і все була насичена тією доброю волею, яку воякові-старшині наказує його совість та любов до Батьківщини.

—x—

Контр-розвідчий апарат Штабу Запоріжської Ґрупи складався з 3 старшин і відповідно добраного складу аґентів. На чолі його стояв молодий, енерґійний і дуже інтеліґентний старшина (московсько-російської служби штабс-капітан) сотник Лисенко, українець передреволюційної дати, правник по освіті; техніку контр. розвідки пізнав підчас світової війни, коли служив у розвідчому відділі штабу, здається, 7-ої російської армії. Роботу свою провадив досить зручно та вміло, мав непогану аґентуру, яку в мірі тогочасних скупих можливостей сам вишколив; виконував досить складні й завжди відповідальні завдання, які йому доручав н-к оперативного відділу штабу ґрупи, ґен. шт. полковник Чабанівський.

„Огірки“, про які оповідає п. І. Вислоцький, по асоціяції деяких ідей можуть викликати те враження, що до них не бракувало... горілки. — Смію запевнити, що сотник Лисенко під цим поглядом стояв поза всякими закидами, бо й сам був людиною тверезою і вимагав тверезости від своїх підлеглих.

Як кожен начальник подібного роду специфічної установи як военна розвідка, не міг показувати всього свого апарату людям стороннім, як не міг посвящати їх у подробиці своєї роботи, що вимагає конспіративности, дискретности й прецизійности — це правди аксіомальні.

Відділ контр-розвідки, що завжди містився окремо й недалечко від штабу ґрупи, **ніколи** не афішував місця свого постою, і за весь час своєї служби „на Запоріжжю“ **я ні разу не бачив напису „Каер Запор. Корпусу“**, хоч бувши з сотником Лисенком у добрих відносинах не раз до нього заглядав, щоб довідатись про новини з ворожого запілля, які йому достарчала його аґентура та які я, без ущербу для справи, міг би використати для цілей пресових. — Щоб перевірити себе, запитав свого теперішнього сусіда, полковника І. Ремболовича, колишнього н-ка служби звязку штабу Запоріжської ґрупи і той підтвердив зокрема мої зауваження що-до напису про „каер“.

Щодо полк. Стефанова, мого старшого „однокашника“ по Чугуївській Військовій Школі, то ґенер. штабу полковник Антоній Стефанів — це українець ще дореволюційної дати й український старшина з перших днів повстання української військовости в 1917 р. В літі 1919 року заступав становисько Н-ка Штабу найсильнішої в ґрупі 6-ої Запоріжської Дивізії (а не в штабі корпусу!). В 6-ій дивізії полк. Стефанів був одним із небагатьох „грамотних“ старшин і незрівнянно грамотніший від свого н-ка дивізії, колишнього прапорщика (в цивілю — аґронома), „отамана“ Ліневського, який поза особистою відвагою міг похвалитися хіба що величезними запорожськими вусами, яким головно завдячував свою популярність серед романтичних гайдамаків.

Свою боєздатність 6-а дивізія завдячувала головно особі саме полковника Стефанова, в якому відчувала полководця. Про полк. Стефанова мало сказати, що був грамотним у военній справі, бо це був, до всього, високо-талановитий, енерґійний, ініціятивний і рішучий старшина ґенерального штабу, який **знав** своє ремесло, і, що рідко між старшинами ґенер. штабу трапляється, був також одважний в розумінню особистої фізичної відваги — його рішуче: „Гайдамаки, за мною! Слава!“ й атака на баґнети нераз рятувала критичну ситуацію, яка складалася на фронті 6-ої дивізії. Любов до себе козацтва 6-ої дивізії, зо

крема 3-го гайдамацького полку, полковник Стефанів завоював у буквальному розумінню цього слова!

Знаний був факт, що коли в кінці червня 1919 р полковник Стефанів занедужав і виїхав лікуватися до Камянця, то 6-а дивізія на час його відсутности, хоч достала на заступника навіть непоганого старшину ґенер. штабу, — значно стратила свою добру боєздатність, а коли по хворобі полк. Стефанів до неї повернувся, дивізія знову її привернула.

Єдиною, на мій погляд, вадою полк. Стефанова були його трохи „за-ліві" й задемократичні погляди в справах політичних. Та й ця його „лівизна", в ті часи загального божевільства, мала характер, скоріш усього, тактичний. Це була його безнадійна надія в отруї знайти ліки — надія, що в „дерівації на ліво" пощастить „перехитрити" москалів і в цей спосіб потягнути за собою байдуже до боротьби з „братньою" Москвою українське населення. — Був „червоний" тому, що... горів...

Свої твердження щодо особи й політичних поглядів полк. Стефанова, з яким ми були заприязнені, ба навіть були „на ти", подаю на підставі частих з ним товариських дискусій, на підставі загальної доброї опінії, яку він собі завоював у Запоріжській ґрупі, як видатний старшина. Зокрема його високо розцінював к-р запоріжської ґрупи, отаман (ґен. шт. ґен.-хор.) Сальський.

До характеристики полк. Стефанова, треба додати, що бувши інтернованим восені 1919 р. в Луцьку, не скористав з можливости одпочити в своїх батьків, які жили недалеко від Луцька, в м. Рожищах (?), а на початку січня 1919 року, перебравшися через ряд ворожих фронтів одинцем достався до Армії ґенерала Омеляновича-Павленка, яка творила свій „Зимовий похід" і був призначений на становище н ка оперативного відділу Штабу Армії, на якому становиську перебував усю кампанію 1920 року.

Аж з другої інтернації, побачивши, що вона проєктується в безконечність, десь у серпні-вересні 1921 р. повернув до старeньких батьків, помагати їм у господарстві.

В своєму рідному селі зайнявся орґанізацією культ.-освітньої та кооперативної діяльности.

Оскільки дався в знаки місцевим большевикам, видно з того, що зорґанізували на нього замах і стрілом через вікно тяжко поранили в голову, наслідком чого стратив око.

В часі моєї служби в Штабі Запоріжського Корпусу я не знав ні одного Чорного-Чорненка. Був зате при 6-ій див. державний інспектор, сотник Чорнієнко.

При всій моїй відразі до т. зв. Державної Інспектури, яка відповідала чи просто малпувала інститут політичних комісарів у москалів і, бувши знаряддям всесильних у році 1919 ес-ерів, назагал підривала боєздатність Української Армії, вважаю за свій обовязок ствердити, що сотник Чорнієнко, як виняток належав до порядних людей — подібно, як державний інспектор Зап. ґрупи св. п. полковник Петро Дерещук, пізніший повстанський отаман Холодного Яру та ще „Держін" 7-ої Запорожської дивізії,. сотник Манджула. — Всі троє з посвятою працювали для війська, використовуючи зі свого титулу держ. інспекторів саме ес-ерівські політичні впливи для всебічного скріплення армії. Вони безоглядно виконували накази командування, одвертали від нього ес-еровські „скорпіони" і просто клали „під сукно" здебільшого високолетні зарядження своєї централі. Це було тому, що всі три були добрі старшини і добрі патріоти

28. VI. 1937.

Колишні члени У. Г. А. зі села Желибори, пов. Рогатин. Хор. Омелян Литвин, віст. Олекса Винник, стр. Корнель Романів, дес. Іван Онисько, стр. Дмитро Перекліта, гарматчик Янко Ґой, стр. Михайло Сидорик, гарматчик Михайло Ґой, стр. Іван Клюба, ст. дес. жанд. Ілько Вульчин, віст. Ілько Винник, стр. Олекса Януш, стр. Андрусь Афтанас, стр. Василь Вульчин, стр. Йосиф Щуцкі, стр. Стефан Януш, стр. Онуфрей Перегінець, стр. Семко Клюба, стр. Йосиф Ґой, стр. Роман Ґой.

1918 і 1919 рік у селі Пристань, пов. Жовква

Написав: *І. С.*

Над середущим бігом Рати в половині дороги між Равою і Мостами Великими лежить село Пристань. Адміністративно належить вже до повіту Жовква.

В 1918 р. був тут священиком о. Артемишин Олекса, а учителем Ілля Савчак та його жінка Анна. — Дня 1. листопада 1918 р. поїхав о. Артемишин з Павлом Кривлюком, Филимоном Миськовим, Іваном Язьвинським на повітовий народний зїзд до Жовкви. З найбільшим напруженням терпеливости очікувало їх повороту ціле село.

День був осінно хмарний, під вечір зачав падати дрібний, а відтак чим раз рясніший дощ. — Сумерком вернули делегати з Жовкви і привезли радісну відомість, що в Жовкві Українська Рада переняла владу, а адміністрацію повіту віддали часово в руки Д-ра Михайла Короля, адвоката в Жовкві. Зі собою привезли 16 крісів, доволі амуніції та наказ, щоби в імени українського народу переняти владу в кождій місцевості. Негайно зібрався гурток найсвідоміших людей, узброївся і пішов розброювати станицю жандармерії в Бутинах.

Розброєння перейшло без перешкод, а повітова влада на другий день заіменувала таки того самого команданта українця і поручила йому вести в імени держави станицю в Бутинах.

Від дотеперішного війта Петра Волощука відобрано громадський уряд, печатку, канцелярію тощо, а віддано Филимонови Миськовому, військові справи передано Савчакові, для удержання порядку і безпеки установлено горожанську міліцію, а для увіковічнення цього великого дня ухвалено, щоби в ночі о 12 годині пів години дзвонити всіма дзвонами, а на другий день на годину 8 скликати всіх мешканців на Благодарственну Службу Божу, та завізвати всіх мужчин до спільної присяги українській державі.

Враження того дня довго не давали нікому заснути, кожний на свій лад передумував цю подію. — О год. 12 в ночі побудили дзвони всіх мешканців, кожний з глубоким пієтизмом дякував Богу за ласку, що дозволив йому і його родині діждати і пережити ту велику хвилину. — О годині 8 заповнилась церковця радісними обличчями всіх мешканців села, відчинились царські врата, показався ярко освічений вівтар а перед ним в святочних ризах о. Артемишин. Почесну службу спозналяли військові парубки і господарі. — Всім стали в очах сльози радости. О. парох виголосив гарну проповідь, а при кінці нарід упав на коліна і ревно як може ще ніколи в житті усі відспівали „Тебе Бога хвалим". По відправі в церкві всі мужчини уставились довгими рядами на площі перед Читальнею Просвіти, о. парох убрав епітрахиль і провів присягу на вірність українській державі. Всі з піднесеними в гору пальцями повтаряли за священиком.

Цей перший день Української Державности став самочинно днем святочним, бо всі здержались від праці, а старці і старушки пішли мимохіть на цвинтар, щоби і могилам своїх дідів та родичів розказати про нинішню всенародну радісну подію. Новий уряд взявся до праці, зладжено викази поборових і військових, котрі були в селі, тощо.

По кількох днях розпочався масовий перемарш австрійського війська, що покидало Україну і повертало до своєї вітчини. Були це люди ріжних народностей, найбільше німців та чехів. Повітова влада в Жовкві видала наказ перешукати так всіх мешканців як і переходячих людей та в користь української армії конфіскувати всі

15 колишніх УСС з Печеніжинщини (Печеніжин, Молодятин, Рунґури, Слобода рунґурська).

Від лівої руки до правої: Сидять: Онофрій Котів, Микола Малиновський, Іван Віщук, Др. Юліян Бровко, Іван Чемерис, Василь Диблюк, Юра Лупак. Стоять: Петро Жолоб, Микола Дзевульський, Микола Жупник, Олекса Майданський, Василь Кушнір, Прокіп Федюк, Іван Петрук, Олекса Івасюк.

ерарні предмети а лишати лиш найконечніші. Доволі багато таких річей знайшлося так в нащих мешканців села як і в наплечниках прохожих. Савчак поручив цю немилу чинність Грицеві Мисюрі і товаришам. Нагромадилося багато дечого, зінвентаризовано і підводою Івана Мухи в супроводі постерункового Пирога відіслано до військового магазину в Мостах Великих. Було там багато коців, крісів, амуніції, ременів, упряжі, чобіт, баґнетів тощо. Повертаючих наші кіннотчики відпроваджували групами через Мости до Пристані, а Пристань на Вільки, тамті до Рави, а залізницею до Ярослава і т. д.

Недовго тривала радість, бо вскорі прийшли, а то і почулися вісти з Перемишля і Львова про перші бої. З Перемишля прийшов Сиротинський, брат п. Артемишинової та як очевидець розказав про бої в Перемишлі та про упадок міста, а зі Львова доходив до нашого слуху виразний відгомін боїв. Вскорі перестала курсувати залізниця між Равою і Ярославом.

Пристань знову стала місцем приготовань. Тут зібрався відділ скорострільців, піших добровольців і старшин і тут уложено плян бою. В перших днях грудня 1918. цей відділ ударив на Раву і здобув залізничу стацію і частину міста. Противники схоронилися в монастирі оо. Реформатів і звідтам мов з твердині відбивались. Виправа ця коштувала багато крови, багато страт так в людях як в матеріялі воєннім. Багато осіб попало в полон. В тій виправі згинув Павлик з Пристані. По тій добровільній виправі закватерувався в Пристані відділ скорострільців, піхоти та розвідчої служби з телефонами та кіннотою під командою Івана Романюка, котрий з Ерастом Коником вів розвідчу службу. Кіннотою проводив Мирослав Заворотюк, а артилерією Годованець. Санітарна служба була під надзором Красіцького і одної цивільної медички. Романюк і Коник замешкали в учителя, а вклясі урядили телефонічну стацію та військову канцелярію, в котрій стало урядував заступник авдитора Ераст Коник. Заворотюк замешкав на приходстві. Там була старшинська кухня. Годованець з своєю артилерією примістився в лісничівці, а шпиталь уміщено в домі завідателя дібр Маврикія Мохнацького. Ціла ця ґрупа підлягала наказам сотника Шашкевича, що мешкав і урядував в Бутинах на приходстві, для того і цілу ґрупу, розміщену в Пристані і Бутинах, називано ґрупою Шашкевича.

Ґрупа Шашкевича була в безперестаннім поготівлю. Боєва лінія тяглась між Синковицею і Вільками. Гійче переходило з рук до рук. Стежі противника впадали то до Камінок то до Вільок і Гійча. Стрілянина не уставала, бо в день і в ночі було її чути як не в однім то в другім місці. З поля боїв відсилали до Пристані полонених або конфінованих.

На саме наше Різдво сильна ґрупа противника передерлася з Рави до Жовкви і Львова. Через три дні чути було ґуркіт стрілів. Страх огорнув всіх мешканців села. Над вечір другого дня свят Різдвяних доволіклося 2 наших ранених до Пристані і впросились на нічліг до Василя Миського (Мартинового). Один з них ще того самого вечора помер, а другий лекше ранений поволікся дальше до Камінки Струмилової. Померший називався Захар Лотоцький. На другий день т. є на Стефана ціле село урочисто відпровадило його на місце вічного спочинку. Кошта похорону понесла громада Пристань. Над його могилою усипано відтак високу могилу і поставлено тимчасовий хрест. Цю могилу упорядковано, і тепер рік річно в Великодні і Зелені свята іде там процесія та відправляється панахида за українських борців. На зазив „Товариство Охорони Могил", щоби увіковічнити память поляглих в боях, знайшлися люди, що придбали фонд і справили мармурову памяткову таблицю, на котрій, крім згаданого Лотоцького, поміщено ще 12 імен поляглих на ріжних відтинках бою Пристанців. Цю таблицю мали вмурувати в стіну церкви, однак досі ще цього не зроблено.

По Різдвянім бою, в котрім сильна ґрупа противника передісталася до Львова, то більші то менші бої повтарялися з щораз сильнішим опором противника, котрий посувався через Угнів до Белза. Зараз по Різдві, ґрупа, котра окружала Раву, пішла в запілля, а на її місце прийшла інша з Жовкви і Добрусина. В половині лютого ґрупа Шашкевича перенеслась під Белз, а з кінцем квітня знов її частина перенеслась до Пристані і туди вела розвідку і бої, бо боєва лінія була вже на Вільках.

В днях від 10 до 14 травня наступ противника могутнів, а розвідчики довідались, що на день 15 травня приготовляється противник до загального наступу на всіх відтинках. Брак амуніції і достаточної скількости війська був причиною клопотів командантів всіх відділів, тож погром був до передвидження.

Дня 15 травня 1919 вже в годині 3 з ранку близький відгомін пушок і скорострілів та крісів побудив всіх мешканців села. Телефони наші вже були зняті, військо ще десь в ночі вийшло на поле бою, лиш обози спішно укладали рештки військового добра на підводи і відїзджали на схід в напрямі Мостів Великих. О годині 10 заняв противник ціле село, а польова поліція заганяла людей до хат та шукала за українськими вояками і амуніцією. Визначних селян приарештовувано і вивезено в запілля до Вільок. Там передержали їх 2 дні, списали протокол, відобрали приречення льояльности і пустили домів. Школа і приходство заповнилось польським військом. В мешканню вчителя урядженo військову канцелярію, а в клясах касарню та склад муніції і воєнних знарядів. Цілу ніч з 15 на 16 травня було дуже строге поготівля. Рано боєва лінія посунулась на схід до Бутин а до Пристані прийшла резерва Галерчиків, артилерія та танки. Галерчики заповнили мешкання вчителя. День був дуже студенний. Около полудня і ця резерва посунулась на схід, а таборові під вечір дістали наказ відправитись за ними.

Ось так гейби красний сон закінчилась світла доля нашого 7 місячного державного життя.

З пробоєвою сотнею УСС під Львовом

Спомин.

Написв: *Ф. Ш.*

(Продовження)

Пару наступних днів стояли ми на позиції, взявши в ночі 8. XII. 18. наступом Малехів без ніяких страт. Сотня містилась у двох хатах при кінці Ляшок і виставляла дуже численні стійки.

На загал було спокійно. Часом гепнуло коло нас пару ґранат, але на це вже ніхто великої уваги не звертав. Одного дня забрано трупа якогось невідомого нашого вояка, який лежав недалеко наших хат. Я їздив з приказами до Прус, до Сорік, по муніцію, війна ішла. По пару днях такого воювання — бодай чи не 15. XII. ми пішли в запас до двора в Ляшках, там сиділи щось два чи три дні. Замітного нічого не було, одного дня поляки з замку дуже сильно обстрілювали двір. Вогонь тривав добрих пару годин, другого дня поляки заняли Френелівку, звідки якась машинка завзято острілювала наш двір. Ми зі смерком прогнали наступаючих, заняли Френелівку і мали пару людей ранених. Знову одної ночі пішли будувати закопи за Малеховом, висилали стежі, 20. XII. 18. пішла сотня на спочинок до Сорік.

Другого дня пробудив нас відгук сильного бою в напрямі Ляшок-Малехова. Артилєрія гримає сильним вогнем. Алярм! Сотня іде скорим ходом до Ляшок, знову в запас. Що сталось?

Гуцульська сотня, четверта, хор. С. Іваницького, мала наступати на кістярню, при допомозі нашої артилерії, яка стояла в Дублянах та Жидатичах. Сотня пішла скорше як було умовлено з батеріями, заняла наглим випадом кістярню, та дістала сильний огонь і наших батерій і пльських. Сотня мала сильні втрати і то непотрібні, мусіла опустити здобутий такий важний обєкт, та під сильним вогнем відступати на старі позиції.

Ми стрічали по дорозі в Ляшки, сани з раненими. Того дня ішла жива перестрілка на цілому фронті. Наша сотня висилала сильні стежі на Френелівку. Того теж дня хор. Пристай був попарений, і опустив сотню на добрий тиждень. Сотня лишилась без проводу. Я того самого дня скакав через рів у Френелівці, скрутив ногу та помандрував за своїм сотенним в приют до Прус, під опіку хор. Русина. Сотня в той час прийшла до Прус на спочинок.

24. XII. 18. Сотня пішла в Каменопіль, де виставляла застави в лісі. Був сильний мороз і служба була тяжка. Висилалось стежі до І. куреня, який стояв на лінії Пірбірці-Винники.

26. XII. 18. Нас змінили. В Прусах повно війська. Змінюють курінь, який має кудись іти. Стягаються сотні. Для нашої сотні привезли сталеві шоломи. Сотня дістала незвичайно гарний вигляд. Тепер то ми таки дійсно „Пробоєва“. Курінь ішов на Миклашів, Підберезці, Чишки, Ганчарі, Давидів, Коротошин. Марш був незвичайно тяжкий та вичерпуючий, треба було валувати снігами, серед лютої зими та завії. Курінь тримався знаменито, про „Пробоєву“ нема що й говорити. 28. XII. ми прийшли до Солонки. Повне село війська, саме іде перегляд якогось коломийського куреня, військо прекрасне, виряд знаменитий, курінь як з голки. Саме вернув з нічного наступу на Сокільники, які здобув але під напором противника та діставши сильний огонь в селі від цивільного населення та військових, що скрились по хатах, мусів уступити. Курінь мав втрати. Бій за Сокільники ішов тяжкий від пару днів. Наші були вже пару разів в Сокільниках, але не втримались. Сокільничани боронили завзято свого села враз із відділами військ,

Колишні У. С. С. з села Корнича коло Коломиї.

1. Юрко Ганущак с. Федора ур. р. 1895, 23. V., сотня Будзиновського Осипа II. К. 2. Василь Уграк с. Ілька, ур. р. 1890, сотня Букшованого, I. К. 3. Василь Павлюк Грицка, ур. в році 1895, сотня Будзиновського Осипа II. К. 4. Василь Калиняк Гната, ур. в році 1895, 16. IX., сотня Носковського Зенона I. К. 5. Іван Клапчук Николи, ур. в р. 1891., сотня Будзиновського Осипа II. К. 6. Василь Гаврилюк Ілька, ур. в р. 1898, 14. II. сотня Дудинського, I Курінь.

при чому багато наших вояків згинуло з укриття, тіла їх лежали обдерті на одній з вулиць села.

В Солонці панував незвичайний рух. Повне село війська, дуже багато гармат, кудись тягне кінота „Гайдамаки чет. Фарановського", якась батерія стріляє на вежу костела в Сокільниках, я лажу по селі, все мене цікавить, всюди заглядаю, а вже найбільше праця батерії.

Курінь наш дістав якийсь кут малого села і тут наспочивав, казали, що має бути ґенеральний наступ на Львів та що наша сотня має іти на Сокільники.

Над ранком 29. XII. наш курінь іде дальше в дорогу. Ідемо лісами, якимись присілками, стрічаємо по дорозі нові батерії, тішить нас така скількість артилерії. Приходимо на стацію Сихів. Постій. Курінь іде в село. Пробоєва лишається на стації. Саме на стації бачу панцирне авто „Черник". Старшини сотні вдались в бесіду з обслугою „Черника". Виходить, що привезли його сюди, лишили на стації, та віддали в розпорядженняз Ґрупи „Південь" до якої приділено наш курінь. Панцирне авто в бою не було, бо зіпсоване, бракує якийсь ремінь, тут нема кому направити, покищо стоїть на стації та чекає на Боже змилування. Старшини жалують, що не мали ми пару таких панцирних в час боїв у Львові Як знаю, „Черник" не брав ніякої участи в боях ґрупи і його кудись потім забрали. Нам від того панцирника було ні тепло ні зимно, тільки по ньому спомину, що по ріжних виданнях повоєнних пишається його світлина.

На залізничому шляху до Львова товчеться наша панцирка, та обстрілює польські позиції. Ідемо до школи, де сидимо пару годин, кажуть, що маємо іти в ночі в наступ на цегольні. Під вечір ідемо в село, де маємо чекати наступу. На фронті перестрілка, наша панцирка бахкає, бавиться війни. Все по хатах спить змучене тяжкими маршами.

В ночі сотня зібралась в лаву, роздано амуніцію, ручні ґранати, хор. Пристай промовив нам до серця і в дорогу. Темна, зимова ніч. Ідемо гусаком. Паде приказ „баґнет на кріс". Лишаємо село, ідемо вздовж залізниці, лишаємо якусь хату, де є наша застава. Ідемо вузенькою доріжкою по коліна в воді. Хтось напереді закляв, бо зробив мильний крок та впав в яму і в воду по пояс. Переходжу і я критичне місце, роблю той самий хибний крок і мене витягають з води, цілого обмоклого. Балуємо дальше по пояс в снігу вперед, минаємо якусь шопу, з якої втікла польська застава, бачимо перед нами чорні контури забудовань цегольні, трохи і будемо в цегольні. Враз стріл один, другий, тататататата грає скоростріл, гурра, гурра, вперед, напшуд! тріск, ясне світло осліпило нас, гук, свист, довкола почалась музика бою. Стріляємо залягши в снігу.

Я найшовся на самому правому крилі сотні, від мене на право нікого нема. Стріляю в напрямі вогників, які блимають з цегольні, дуло гаряче. Стріляю, не знаю, як довго. Перестав, коли огонь втих і я спостеріг, що я сам. На ліво нікого нема. На дворі сіріє. Балую снігом сам ва нашими, в шопі находжу хор. Пристая, ст. дес. Вендеша, бунч. Олійника, ще одного стрільця, які несуть двох ранених. Пристали, щоб відпочати, бо нести раненого глибоким снігом це не жарти. Насилу дійшли ми до залізниці, там вже решта сотні. Передаємо ранених санітарам, ідемо злі, похилені, лихі, кленемо, помучені, потомлені, мокрі, сором нам за невдачу. Почуття вартости „Пробоєвої" вражене до живого невдачею. Хор. Пристай хоче іти іще раз в наступ. Остаточно вертаємо в село. Спати, спати...

Показалось, що були відомости, що поляки в ночі опускають цегольні, лишаючи там лише сильну заставу. Ми мали заставу перебити або вигнати та заняти цегольні. Вийшло інакше. В цегольні таки була сильна залога, була гармата, яка привитала нас картачами, а сильний вогонь, який ми дістали, завдав сильних страт так Пробоєвій, як і сотні, яка мала іти за нами та збиралась на залізничім шляху. Пробоєва розбилась п долах, по дірах повних води, з яких на силу рятувались стрільці, наступ бравурно переведений, але зле передуманий, розбився по ямах, дірах, баюрах, та під несподівано сильним огнем. Пробоєва мала поважні втрати.

30. XII. 1918. вечором „Пробоєва" пішла на обсаду фронту. Сама засіла край Сихова в якійсь цегольні, проти себе на 200—300 м. мала цегольню, в якій сиділи поляки. Тут служба була тяжка, стрілянина цілий час, часті стежі, нічні алярми, лучбові стежі, обстріл артилерії на нашу панцирку, яка недалеко нас крутилася і на комин, в якому поляки догадувались нашого зорця від „Михайла" та „Львова", двох батерій, що стояли за Сиховом. Війна була правильна, з усіма атрибутами позиційної боротьби. На ліво від нас поляки били мінами.

Мене в ті часи приділено до сотенного телефону. Звичайно днем крутився по фронті, в ночі сидів при апараті. Пригадую собі, як на 31. XII. 1918. наші гарматчики справили полякам Сильвестра. Тоді над польськими позиціями блискало небо розривами шрапнелів та ґранат і то довший час. Поляки відповіли тим самим і так цілу ніч ішла жива перестрілка.

В полудне почали поляки вискакувати та бігти за цегольні, а звідти назад. Цілком певно приїхала кухня з обідом, ми дали знати до „Львова". Посипалось кільканацять ґранат та шрапнель. Все там розбіглось, наш скоростріл почав бити в вихід противного будинку і знову був спокій. Потім, як я довідався, поляки цільним стрілом, розбили цілу обсаду цього становища, розбили сторостріл, апарат, побили людей та знищили хату. Але це вже не за часів „Пробоєвої".

Одного дня, коли наша панцирка та польська артилерія „мацали" себе взаїмно, обсипуючи ґранатами, вдалось полякам трафити нашу панцирку в самий паровіз. Гук, шум втікаючої пари, білі облоки довкола парцирки, голосні крики радости з польської сторони, відповідь наших батерій, дальше польської. Вмішалась врешті піхота, скоростріли, дальше почали бахкати міномети, на фронті почався рух і то порядний.

(Докінчення буде).

Українська військова і воєнна література

I. „Табор“, воєнно-літературний журнал.

(Згмітки про 1—15 число).

Написав: *О. Думін.*

(Продовження).

Заслугою ґен. Єрошевича є, що зукраїнізований XI. корпус не розлетівся, як це сталося з іншими, а перейшов в Камянець і там додержався до приходу австро-угорських військ. Мабуть це відділи XI. корпусу витали в Жванці УСС, коли вони 27 лютого переступили австро-українську границю. Заподання ґен. Єрошевича про українізацію XI. корпусу це тільки крапля в морі з того, що можна б і що потрібно б написати про цей велитенський рух, що обхопив був українське вояцтво російської армії в 1917 р. Про українізаційні змагання й працю в XI. корпусі знаємо отце від ґен. Єрошевича, про такуж працю в X. корпусі знаємо зі статті сот. Корнїїва: „Спогади про українізацію 36 пішого Орловського полку в 1917 р.“ поміщеної в журналі „За Державність“ том I., від полк. Б. Сулківського знаємо про VI. перезваний опісля в II-ий Січово-Запор. Корпус, від гетьмана П. Скоропадського про XXXIV, від др. Галина про IX, від полк. Петрова про III Сибірський а від полк. В. Савченка про VI сибірський і XXI. корпус.

Але все це подекуди такі неповні, скупі і як історичний матеріял мало вистарчальні звістки, що вони ніяк не можуть послужити за яскраві фарби для змалювання цього імпозантного здвигу, що із дна національно-духового упадку підніс українські військові маси на верхи національного ентузіязму. Були часи, що українське вояцтво легко можна було двигнути шляхом гетьмана Виговського — на Конотоп а там і на Москву. І чимбільше буде написано таких споминів, статтей і опрацювань, тим тяжче стане конто тих, що не вміли використати національного запасу й де могли, гасили його, а з трибун кричали:„ і тому то військові делеґати всіми силами повинні запобігти тому, щоб ті люди, котрі хотять мілітаризму, не могли мати впливу на незорґанізовану масу. Нам треба не постійного війська, але всенародного узброєння, міліції“.

Коли сьогодня робиться закиди українським провідникам того часу, що вони запропастили українську державність — то робиться це звичайно загальниками. Аж коли буде зібрано все, що дотичить українського військового руху в 1917 р. і його кермуючого центра „Українського Військового Ґенерального Комітету“, тоді щойно повстане цей **„corpus delicti“**, що унаглядних в цілій наготі занедбання керовників.

Наче підсумками роботи української провідної верстви перепоєної маркситською наукою клясової ненависти й драгоманівськими ідеалами безначального громадівства являються спомини підполк. А. Марущенка-Богданівського: „З пережитого“ в 6-му числі й „Штурм арсеналу“ в 5-му числі. В першому спомині розповіджено про вихід 3-ого Наливайківського полку з Києва в Бровари для розброєння стоячих там двох тяжких гарматних дивізіонів складених з москалів, що готовились виступити проти Центральної Ради. Другий спогад дотикає розкладу полку під впливом обльшевицької аґітації і його розброєння. З 5.000 тисяч Наливайківського полку тільки 23 вступило до Гайдамацького Коша С. Петлюри, щоб брати з ним участь в обороні Києва, решта розійшлася домів. Просто не хочеться вірити, що таке колись було можливе: в грудні ще присягали вояки на вірність українській державі і клялися за Неньку Україну головою наложити, а в січні тихже „вірних синів“ України треба було розброювати й розганяти як купу мародерів. Чи саме вояцтво винно тому? Дуже мало, але від своїх провідників на III. Всеукр. Військовому Зїзді почуло воно, що проти большевиків не слід виступати, бо вони захистники демократії... Так його вчили його лучші „виборні люди“, так воно і поступало.

Зі всіх писань підполк. А. Марущенка-Богданівського пробивається сильне відчуття глибини траґедії українського війська й державности та гідне похвали стремління возвеличити учасників визвольних змагань і поставити їх приміром для грядучих поколінь. Його патріотизм непідроблений а являється результатом його переконань, які здається не знають компромісів. Тільки підполк. Марущенко не вміє знайти форми вислову для того, що в йому нуртує і за літературну форму своїх писань приходиться йому зводити деколи важкі бої. Отця то боротьба за спосіб вислову некорисно відбивається на змісті його споминів і взагалі його статтей. Вони здебільша неусистемізовані, начинені лишніми фразами й часом неточними заподаннями.

От прим. дотично славного Наказу № 1. з 14 березня і Наказу № 2 з 18 березня. — Їх видав не Ґучков, а петроградський Савет. Або по думці автора оба тяжкі дивізіони (їх розброєно з 12 на 13 грудня) нібито піддержували контакт з україножером полк. Оберучовим і першим його помішником пор. Лепарським. Полк. Оберучев уступив ще у вересні, а на його місце прийшов ґен. Квецінський, але 14 падолиста й він втік згл. мусів тікати з Києва з більшостю старшин булави Київської Воєнної Округи. Отже московські дивізіони в Броварах не мали зі згаданими старшинами в грудні звязку тимбільше, що вони стояли за „власть саветоф“ а Оберучев і Квецінський були ставленниками Тимчасового Правительства. Пор. Лепарський не був першим помішником Оберучева а начальником міліції гор. Києва, автор мав на думці мабуть не Лепарського а ославленого землячка Кирієнка, комісара при булаві Київської Воєнної Округи.

Підполк. Марущенко-Богданівський говорить в своїй статті „З пережитого“ багато маловаж-

них річей, які без шкоди для історії можна б і пропустити а пропускає от хотяй би таке як назву свойого полку. Він оповідає про його настрій і акцію проти москвинів а не назве його й коли б не спогад „Штурм арсеналу" в попередньому числі, то читач так і не знав би, що тут мова про Наливайківський полк й то не перший, а як оповідає сот. Шпілінський, в статті: „Замітки до історії 3-ого пішого полку" („Табор" ч. 12) а третій. В дійсности щойно зі статті сот. Шпілінського можна собі виробити поняття, що уявляв зі себе цей стяг, як і чому він занепав і чому цю саму операцію, яку він зробив з обома гарматніми дивізіонами, мусів Гайдамацький Кіш і I-ша сотня С. С. провести з ним самим. Стаття підполк. Марущенка-Богданівського: „Занапастили Божий рай" (в 9-му числі), де розказано про кінець Цен. Ради й гетьманщину, написана таки без підготовки. Такі статті ні авторові ні редакції розголосу не принесуть.

До часів гетьманщини відносяться статті сот. Сахна: „Тиждень в гетьманській дружині", підполк. І. Проходи: „Сірожупанники в повстанні проти уряду гетьмана Скоропадського", В. Ч.: „Спогад про повстання проти гетьмана в Полтаві" й вже згадувана стаття ґен. П. Єрошевича. Всі вони поміщені в 9-му числі. Найбільш ще опрацьованою з них є стаття підполк. І. Проходи, інші статті розпилюють свою увагу на дрібниці.

Щільно до подій з історії протигетьманського повстання долучує сот. Б. Монкевич, автор зісних у нас споминів: „Слідами новітніх Запорожців" — своїм нарисом „Слідами Запорожців". Ця стаття це власне продовження його споминів зібраних в щойно згаданій книжці. Говориться в ній про бої Запоріжського Корпусу на Лівобережжу під кінець 1918 р. і на початку 1919 р. Працею автора покористується історія як гідним довіря матеріялом.

За нею слідують добре опрацьовані підполк. Проходою: „Записки до історії Сірих або Сірожупанників", що тягнуться через числа 5, 6, 7, 8 і 14. Записки починаються днем 16 травня 1919; їх початок друкувався в журналі „За Державність". Кінцеві 1919 р. присвячений спогад В. Сахна: „Делеґатом від повстанців" (6-те і 7-ме число) а I-му зимовому походові спомин сот. О. Шпілінського: „Село Наливайки" в 8-му числі. Початок кінця української визвольної епопеї описаний частинно в нарисі ґен. Шандрука: „Бої 3-ої стрілецької залізної дивізії з большевиками під с. Сидоровим над Збручем 19—26 липня 1920 року" в 1-му числі й у розвідці полк. В. Савченка: „Втрачені можливости для перемоги в листопаді 1920 р." в 2-му числі. Як заложення, так і спосіб арґументації другого автора оригінальні але в правдивости своєї гіпотези він читача не переконує. Методи його досліду тодішних воєнних обставин і їх представлення може послужити зразком для інших авторів.

З подіями на Чорному Морі в Севастополі знакомить нас стаття ляйтнанта фльоти С. Шрамченка: „Нарис подій в українській чорноморській фльоті в рр. 1918—1920", в 12-му числі.

Цикль ідеольоґічних статтей і статтей, що зясовують науку з минулого, виявляють рідку якостеву ріжницю і педагогічну вартість. Побіч такої вартісної й пронятої національним патосом статті В. Андрієвського (автора знаменитих спогадів: „З минулого"): „Значіння полтавського бою для української державности" в 4-му числі або його ж „В десяту річницю" в 7-му числі, з її влучною характеристикою московського духа, культури й варварства стоїть така невдатна стаття ґен. В. Сальського як: „Головний Отаман Симон Петлюра й Армія УНР" в 3-му числі.

Такі статті прислуги українській справі і памяти Петлюри не зроблять; демагоґія ніколи нікого звеличити не може. Візьмім під увагу от таке її місце: „Не був (Петлюра) військовим по фаху, не студіював по школах воєнної штуки, але то був **єдиний** (підчеркнення моє — О. Д.) зпроміж наших діячів політичних, що з **самого початку** (підчеркнення моє — О. Д.) російської революції, зрозумів значіння і потребу збройної сили для України, в нових умовинах її історичного життя". А візьме якийнебудь інтелігентний українець до рук перший том „Історії України 1917—23" проф. Дорошенка й вже з неї переконається, що „справи малися трохи інакше". Звісно ж, що вже на І. Всеукр. Військ. Зїзді почали були брати гору настрої дуже ворожі Москівщині й делеґати вояцтва хотіли радикально розвязати справу творення української збройної сили. І дуже жаль, що ті настрої не перемогли, бо тоді до кінця 1917 р. Україна була б мала свою армію.

А хто ж лив воду на ці настрої? „Кіевская Мысль" писала тоді: „покищо в настрою зїзда помітно піднесений національний підйом, з перевагою радикальних мілітаристичних тенденцій, але можна думати, що під умілим проводом досвідченого предсідателя С. Петлюри зїзд прийме дещо лагідніщі форми". На II. Всеукр. Військ. Зїзді С. Петлюра мав з тими націонал. мілітаристичними тенденціями ще більше клопоту.

Жаль, що шан. автор не познакомився ближче з історією 1917 р. на Україні, тоді він був би певно не обнизив вартости своєї статті твердженням, що зпоміж наших діячів Петлюра зі самого початку й единий зрозумів значіння свойого війська. А ці всі Міхновські, Луценки, Макаренки, Гани, Павелки — чи вони не домагалися з перших днів революції української армії і то самостійної? А хто то їх громив за це домагання як контрреволюціонерів, визискувачів трудового люду й авантурників? За відповідю відсилаю цікавих до Історії України проф. Д. Дорошенка, зрештою про це можна знайти дещо цікавого й в Христюка та Винниченка.

Далі пише ґен. Сальський: „Вся демократія українська сподівалася з початку, що з демократією російською, яка в той час стояла при владі, дійдеться до мирного порозуміння; наша демократія плекала ілюзоричні надії на справедливе задоволення російською демократією натуральних стремлінь Українського Народу. Симон Петлюра надій цих не поділяв і з самого початку (?!) з цілою енерґією присвятився справі творення Української Національної Армії". Збірника

промов виголошених С. Петлюрою в 1917 ще не має. Варто б його видати... Ген. Сальський, це факт, грубо помиляється а такі помилки не причиняться до культу памяти Петлюри. Та поминаючи і це останнє, від українських авторів, що пишуть, про недавнє минуле, треба вимагати, щоб вони обходилися з історією обережніще. Стаття того ж автора: „Головні підстави творення Армії УНР в минулому й майбутньому" в 4-му числі „Табору", отже поле на якому він як військовий фахівець визнається гаразд, — реванжує попередні невдачні історичні екскурси.

В подібному тоні як перші статті ґен. Сальського й зі всіми хибами непідготовлености складена стаття полк. Кмети: „Памяти незабутнього" в 5-му числі. Полк. Кмета зовсім неорієнтується в хронольоґії подій на Україні. Дату I. Всеукр. Військ. Зїзду подає по нов. ст. фальшиво, а другого по нов. ст., не зазначивши того. Петлюра, по його думці прибув на зїзд як делеґат північного (а не західнього) фронту й оповідає, що II. Всеукр. Військ. Зїзд вибрав Петлюру — Ґенеральним Секретарем Військових Справ. Далі після полк. Кмети Ставка Главнокоманд. рос. армії знаходилася в Гомелі. Інші його інформації блудні й хаотичні. Стаття С. Кость-Костенка: „Під знаком IV. універсалу" в 13-му числі поважна й ні змістом ні формою не дезавує журналу.

Кромі того є в журналі кілька статтей, присвячених оглядові чужих армій, кілька тактичних задач та багато ріжних дрібних військових інформацій, між ними також про українську, наддніпрянську військову еміґрацію.

На цьому кінчимо рецензійні замітки про 1—15 числа. Загальні висновки про „Табор" подамо в кінці тих заміток то є після обговорення 16—28 чисел.

(Далі буде).

З листів до Редакції

I.

До Редакції „Літопису Черв. Калини" у Львові.

П. Богдан Чорногор у своїй рецензії на оповідання п. Ю. Коссача ч. 1. 1937 р. „Л. Ч. К.", стор. 16, при закінченні своєї замітки — зазначує, — що ніхто не заперечить вартости повстанчих відрухів, — й ніхто не заперечить, що повстанці мали в собі богато ідейного елементу! А далі вже пише: „Ми знаємо ту хитрість дядька, що аж сам себе перехитрив. Хто не тямить їх, тих грізних атаманчиків пяненьких; і Махнів і Шепелів і Грушок і Голопупенків, що до всього були здатні, тільки не хотіли знати, що таке зорґанізованість, послух й обовязок супроти Нації".

На це дозволю собі сказати пару слів, які можуть потвердити ще богато живучих старшин з б. оточення чи штабу от. Шепеля: в імя правди подаю (хоча це належало би зробити б. старшинам, а не жінці, сестрі пок. отамана), що бл. п. Я. Шепель був увесь час карним старшиною, а коли провадив партизанку, то не з власної приємности (як знаний анархіст Махно!), але як виконуючий приказ Головного Отамана Симона Петлюри; про це можна переконатись в „Укр. Воєнно-Іст. Т-ві" у Варшаві. А через це не слід ставити його побіч знаного шкідника Махна.

Я вже дещо писала натяками, як рівнож тогочасних відносин малий допис післала, але, як бачу, не сподіюся вже бачити його надрукованим.

При цих словах п. Б. Чорногора пригадується заперед 2 і пів року один відчит п. полк. Б., де було подібне-ж щось сказане, але на мою заввагу п. Б. спростував публично, признаючи свою помилку, котру нехотячи вставив в тракті реферату (Про анархію в Укр. Армії).

Прошу помістити цих кілька слів в обороні мого пок. брата.

Зинаїда Шепель.

II.

Шановна Редакціє!

Прохаю вічливо не відмовити мені помістити у Вашому цінному журналі оце моє вияснення:

У „Сокільських Вістях" ч. 1. за січень 1937 р., в статейці: „Без кадила", помістив Вп. п. професор Ст. Гайдучок уривок моєї статейки з календаря „Ч. К." за ц. рік, з чого вже виводить причини „програння українцями війни", та виводить, що „воєнними споминами виховуємо пацифістичні глисти".

Поміщення на самому початку моїх „титулів", як: „б. УСС., б. провідник Пласту і провідник каменярів у Косові" доказувало б, що це більше мабуть бути закид особистий, хоч у це годі повірити. Тимбільше не можу надивуватися Вп. п. проф. Гайдучкови його субєктивности в цьому випадкові, знаючи його як старшу і з життєвим досвідом людину, та шануючи його за велику працю і заслуги. Здається, якби п. проф. Гайдучок був уважно прочитав кінець згаданого спомину, де я кажу: „за те добули один воєнний досвід більше, а це нераз пізніше придалося. Бо незадовго цей відділ перевів на Кірлібабі наступ, що вповні вдався", — повиненби прийти до інакшого висновку.

Але йдім дальше: п. проф. Гайдучок хоче, щоб ті знущання (в згаданому вишколі!) приймати за вправи і тут є вершок тої дивної субєктивности проф. Г., каже: „а як радо ці вправи виконує сьогодні молодь на руханці, це знає кожний провідник".

Це вже хиба — наївність! Тільки порівнаймо: там молоді стрільці, в четвертому році війни, в повному зоруженні: сотки набоїв, кріс, наплечник, під сикатурою садистів-старшин чи підстаршин (це ж не стрілецькі старшини!), що не тільки гонять без віддиху, але й гноблять морально, безчестять твої почування, лають і зачіплюють усякі можливі прізвища... До того без найменшого ви-

розуміння, крайно безоглядні! А візьмім ще під увагу брак потрібних харчів, усякі „ерзаци" були в повному ході, а хліб тоді як розломив то й по пригорщі живої трачки сипалося. Був тоді випадок, що один стрілець (Ю. Черл.) випорпав десь кусень медвежої лаби надігнилої, зварив сяк-так, і їв (правда, мало не минувся...). А конятина була мрією...

Тепер біля того стрільця, поставмо теперішнього руховика, що прийшов з хати на площу чи в рухівню, в легеньких трикотах чи плавцях, добре відживлений, випочатий. А при тім не вправляє цілими днями, під наказами садистів, а коротенько, під оком рідних інструкторів, вирозумілих, з годинником у руці...

І ще одно: п. проф. Гайдучкови, як руховикови, відомим є те, що фізичної праці не узнається за руханку. Адже, хоч селянин-рільник ціпом або косою намахається, бутинар сокирою намордується, чи копальняний робітник біля джаґана пріє 8 годин — все це не узнається за руханку, а поручається їм тимбільше вправляти ще й руханку. Чому? Бо вся та фізична праця є примусова і під строгим наказом, як не фізичним, то моральним (не зробиш, не мати меш що їсти!).

Дуже дивуюся, що такий теоретик і практик руханки не бачив тут ріжниці між одним і другим і дав аж таке порівнання.

А ще й такий закид, що „не диво, що українці війну програли"... Це аж надто сміливий закид, котрий кривдить нашу армію взагалі, а УСС. зокрема. Хіба ж п. проф. Гайдучкови аж так не відомі є незвичайно геройські, просто очайдушні нераз подвиги УСС. й УГА., щоби аж закидати брак духа?! Й охоти до видержливости і саможертви?! Чи мало УСС. дали примірів гідних наслідування? А чи богато було в ті часи армій навіть стабілізованих держав, щоби так, як наша УГА., просто голіруч чуда доказувала?! (Чортківська офензива, добуття Києва і ін.!). Таж у той час усе розліталося, як наша армія навіть чотирокутником смерти не здеморалізувалася! А наші люди не тільки, як і другі від 1914. р. були на фронті, але й на своїй землі переживали воєнні страхіття!

І тому тільки, що я назвав події правдивим іменем, виводиться легкодушно „причину програння війни", а до того ще й протиставиться „спомини Мономаха"...

Коли йде про мої спомини, дотепер друковані, то здається ніхто не найде того тону, якого п. проф. Г. конче дошукується в згаданім описі, надто пропускаючи якраз закінчення. Якби так п. проф. Г. перейшов усі, не лише в „Л. Ч. К." й календарі Ч. К., але й по інших часописах чи журналах друковані мої спомини, то чейже повинен би переконатися, що не лише загальний їх тон бадьорий, оптимістичний, але й далеко не пацифістичний. Це не раз стверджували обєктивні читачі чи критики. У часописі для молоді повинноби обєктивніше насвітлювати дані події, не баламутити уривками!

Дякуючи сердечно за поміщення повищого листа, прохаю приняти заяви глибокої пошани й поважання, з яким остаю

М. Горбовий, УСС.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

Ів. Ш.

Твердохліб Ол., стр. У. Г. А. Під Бородянкою. „Літопис Ч. К.". Львів 1931. 4°, ч. 3, ст. 12—13.

Після оповідання б. стр. Ол. Твердохліба списав Я. К. Бій з червоними москалями 30 вер. 1919 р. 2-й курінь 10-ої бриґади.

Товариство Українського Блакитного Хреста. „Син України". Варшава 1920. 4°, ч. 10, ст. 4—6.

Завдання і діяльність.

Творення української армії. „Вільне Слово". Зальцведель 1918. 4°, ч. 57, ст. 3.

Творення українського війська. „Вістник СВУ" Відень 1917. 4°, ч. 32 (162), ст. 500—501.

Полки Богдана Хмельницького, Полуботка, М. Грушевського і инші.

Творення українського війська і Українська Центральна Рада. „Вістник СВУ". Відень 1917. 4°, ч. 152, ст. 343.

Полк ім. Богдана Хмельницького.

Творидло М. З красших днôв на Пôдкарпатю. Кал. „Просвѣты" на 1923 р. Ужгород 1922. 8° в., ст. 40—51.

Спомини про 1918 р.

Т. Г. З визвольних днів Перемишля. „Кал. Черв. Кал." на 1925 р. Львів-Київ 1924. 8°, ст. 36—40.

Захоплення українцями влади в Перемишлі в лист. 1918 і до дня опущення його 10. XI.

Телеграма Гол. Отамана Військ У. Н. Р. до Нач. Польської Держави. „Син України". Варшава 1920. 4°, ч. 5, ст. 1.

Теми конкурсу ГУҐШ. „Слово". Станиславів 1920, ч. 18.

Від Головного Управління Ґенерального Штабу Армії УНР, на військово-громадські справи.

Темницький Володимир. Українські Січові Стрільці. Памяткова книжка Союза Визволення України і календар на 1917 р. Відень 1917. 8°, ст. 178—203, з іл.

1. Історичний розвій стрілецкої ідеї та її поширення серед української суспільности. 2. Творення полків Українських Січових Стрільців і їхня верховна Управа. 3. Українські Січові Стрільці на полі бою. 4. Орґанізація і склад Українських Січових Стрільців. Участь жіноцтва. Майбутні задачі.

Темницький Володимир. Українські Січові Стрільці. (Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху). Відень 1915. 8°, ст. 40. Накладом „Союза Визволення України".

I. Початки стрілецького руху і його значіння. II. Історичний розвій стрілецької ідеї та її поширення серед української суспільности. III. Творення полків Українських січових стрільців і їхня верховна управа. IV. Українські січові стрільці на полі бою. V. Організація і склад Українських січових стрільців. Участь жіноцтва. Майбутні задачі. VI. Суспільна вартість Українських січових стрільців.

Темницький Вол. Теофіль Мелень. „Вістник СВУ". Відень 1915. 4°, ч. 21/22, ст. 22—23.

Причинки до біоґрафії.

Теодор Матіяш. „Діло". Львів 1915, ч. 19, ст. 6.

Причинки до біоґрафії.

Теперішній мент. „Стр. Думка". Староконстянтинів 1919, ч. 63, ст. 1—2.

Передова стаття про перехід Гал. Армії до Денікина.

Терлецький Омелян. Берестейський мир і українці-полонені у вецлярському таборі. „Літопис Ч. К.". Львів 1933. 4°, ч. 2, ст. 17—19.

З ілюстраціями.

Терлецький Омелян. Галичина в історії України. „Кал. Черв. Кал." на 1937 р. Львів 1936. 8°, ст. 28—36.

Є згадки і про визвольну військову боротьбу.

Терлецький Омелян. Історія України від 1917 р. до найновіших часів. Львів 1936. 8°, ст. 111. Накладом Т-ва „Просвіта".

З 35 образками та 3-ма мапами.

Терлецький Омелян. Українці в Німеччині 1915—1918. Т. І. Історія Української Громади в Раштаті. Київ-Ляйпціґ 1919. 8°, ст. 429. Вид. „Українська Накладня".

64 іл. в тексті.

Терлецький Омелян. Українці-полонені у вецлярському таборі підчас повстання української держави в другій половині 1917. року. „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°, ч. 12, ст. 4—5.

Вимок з праці: „Історія Української Громади у Вецлярі". З ілюстраціями.

Терлецький Омелян. Як полонені українці у вецлярському таборі привитали революцію в 1917. р.? „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°, ч. 11, ст. 6—8.

Тесар В. Стрілецькі псальми. „Літопис Ч. К.". Львів 1935. 4°, ч. 4, ст. 10.

Тимотей Ґумовський. „Кал. Черв. Кал." на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 125; „Приятель Укр. Жовніра" — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 125.

Гер. смерть. Кор. біоґр. дані. З портретом.

Тимошевський Володимир, др. Історія Української влади. 1917—1919. Відень-Київ 1920. 8°, ст. 32. Накл. Укр. Партії Самостійників-Соціялістів.

Уділено багато уваги Укр. Армії.

Тимчасова Інструкція Волостному Комісару. Плякат, друкований у Станиславові.

Прифронтового Комісара 5-ої дивізії в осени 1920.

Тимчасові правила мобілізації військовообовязаних. Тарнів [?]. 16°, ст. 19+1.

Тимченко Олександер, сотн. З листів до Редакції. „Літопис Ч. К.". Львів 1931. 4°, ч. 3, ст. 3.

Лист, в якім автор катеґорично зазначує, що він нічого спільного не має з своїм одноіменником Тимченком, ославленим командиром Київського Студентського Куріня.

Тим, що впали. „Укр. Вістник". Львів 1921, ч. 13.

Панахида 6. II. 1921 у Львові по загинувшим у визвольній війні членам Сокола-Батька — УСС, з реєстром їх.

Тим, що впали... „Неділя". Львів 1936, ч. 32, ст. 9.

Опис посвячення памятника поляглим у Раві Руській.

Тим, що впали за Рідний Край. „Кал. Просвіти" на 1921 р. Львів 1920. 8° в., ст. 201.

Тишкевич Мих., ґр. Жменька спогадів з недавного минулого. „Укр. Інвалід". Каліш 1928. 8° в., ч. 7/8, ст. 8—9.

Наша армія в очах видатних чужинців.

Тіло погибшого в воздушному бою команданта летунів полк. Джам-Булат-Канукова. „Кал. Черв. Кал." на 1922 р. Жовква 1922. 8°, календаріюм — травень.

Гер. вчинок. Причинки до біоґрафії. З іл.

Ті що відійшли. „Літопис Ч. К.". Львів 1930. 4°, ч. 1, ст. 23.

Некр. чет. УГА дра Станислава Солтиса. Причинки до біоґрафії. З портретом.

Ті, що прийшли по Січових Стрільцях. Дещо з історії наших Лугів. „Неділя". Львів 1935, ч. 25, ст. 1—2.

Т. К. Великий день. Драматична поема Романа Купчинського. (Літературний нарис). „Літопис Ч. К.". Львів 1933. 4°, ч. 3, ст. 22—23; ч. 4, ст. 21.

Рецензія.

Т. К. З листопадових днів в Чорткові. „Літопис Ч. К.". Львів 1935. 4°, ч. 1, ст. 14—17.

Відписи протоколів Міської Ради Чорткова з лист. 1918 р.

Ткач Ф., хор. Заснування Казанської Округової Української Ради. „Спогади". Збірник, ч. 1. Каліш 1921. 16°, ст. 1—7. Вид. К.-Осв. відд. 3-ої Залізної дивізії — „Тернистим Шляхом". В. 1.

Ткачук Захар, др. „Діло", Львів 1917, Ч. 288, ст. 3.

Причинки до біоґрафії.

Ткачук Михайло. Нічна повстанча розвідка під Звенигородкою. „Нове життя". Олександрово 1921, ч. 50, ст. 3.

Зимовий Похід. 1920.

Т. М. Чисельний стан УГА. „Літопис Ч. К.". Львів 1937, ч. 5, ст. 4.

Т. Н. Спомини. „Око", орґан 2-ої Волин. Див. Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 2—4.

Проскурівський Шпиталь під добровольцями.

Тобілевич Софія. Рідні Гості. „Укр. Слово". Львів 1920, чч. 163—170.

Тобілевич Софія. (Карпенко-Кара). Рідні Гості. Спогади з побуту УСС на Степовій Україні. Львів-Київ 1922. 8°. ст. 38+2. Накл. в-ва „Червона Калина".

Тов. Гриць Гладкий. „Службовик". Львів 1936, ч.9, ст. 129.

Некрольоґ.

Тов. Михайло Береза. „Службовик". Львів 1936, ч. 11, ст. 175.

Некрольоґ. З бриґадою Кравса перейшов чсл. границю.

Тов. Семен Трусевич. „Службовик". Львів 1936, ч. 11, ст. 175.

Ком. сотні УГА. Некрольоґ.

Товариський суд. „Син України". Варшава 1920. 4°, ч. 14, ст. 2—3.

Проєкт автора, для війська.

Товариші-юнаки. Хорунжий Іван Старченко. „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 15, ст. 28—29.

Хор. Чорного полку АУНР. Некрольоґ. З портретом.

Тоді бачилося таку картину... „Кал. Черв. Кал." на 1926 р. Львів-Київ 1925. 8°, календарію — квітень.

Герої на фронті з цивіл. населення. З образком.

Той-сам. На вулиці Бема. (Зі спогадів сотенного команданта). „Кал. Черв. Кал." на 1923 р. Львів-Київ 1922. 8°, ст. 42—50.

УСС. XI. 1918.

Той-сам. Під Сянками. „Кал. Черв. Кал." на 1924 р. Львів-Київ 1923. 8°, ст. 52—58.

УСС. IX. 1914, проти москалів.

Томашівський Ст., др. Сумні роковини. „Слово". Львів 1922, ч. 13.

Тонін В., козак. Борці за визволення України. „Спогади". Збірник, ч. 1. Каліш 1921. 16°, ст. 14—19. Вид. К.-осв. відд. 3-ої Залізної див. „Тернистим Шляхом", в. 1.

Повстання проти Гетьмана. Околиці Олександрівська. Отаман Грицько Рогозний.

ВІД АМІНІСТРАЦІЇ

Просимо П. Т. Передплатників вирівнати біжучу передплату за III. чвертьрік 1937.

Залягаючі з передплатою П. Т. Передплатники можуть дістати даром книжку-спомини ген. А. Кравса „За українську справу", якщо вирівнають залеглість і вплатять біжучу передплату за III. чвертьрік 1937.

Редакція приготовляє для точних П. Т. Передплатників черговий „Безплатний Додаток".

Звертаємо увагу П. Т. Передплатників на оголошення про „Великий співанник Червоної Калини".

„Золоті Ворота" появляться в продажі в половині вересня ц. р.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IX. річник / Число 9. / Вересень 1937.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Посік*. Здрукарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.